

“Жените тоа го можат” е програма на жените на норвешката Лабуристичка Партија кои своето знаење и искуство го споделија со жените од останатиот дел од светот преку книшката “Жените тоа го можат” преведена на голем број јазици. Оваа книшка е основа за обуки и курсеви на жени кои се нафаќаат на една одговорна активност- вклучување во политиката! Оваа читанка е создадена како дополнување на книшката “Жените тоа го можат” на норвешката Лабуристичка партија и има за цел да информира и да ги дополни прашањата од значење за женскиот активизам во достигнувањето на родовата еднаквост.

Подготвиле:

Основни концепти на родовите односи

Весна Јованова,

програм координаторка, ЕСЕ

Женските права како дел од општите човекови права

Јасминка Фришчиќ,

програм раководителка, ЕСЕ

Вклучување на жените во политичкиот и јавниот живот

Даниела Димитриевска,

програм координаторка, ЕСЕ

**Основни концепти на
родовите односи**

Социјалното потекло на родовите односи

Жените претставуваат околу половина од популацијата во светот. Врз основа на овој податок, би требало да се очекува дека половина од придобивките на развојниот процес одат кај жените, а другата половина кај мажите. Но, реалноста е поинаква.

Седумдесетите години го претставуваат периодот кога на жените им беше посветено значајно внимание, посебно преку *Првата Светска Конференција за Жените во Обединетите Нации* и прогласувањето на *Годината на Жените* (1975). Од друга страна, публикувањето на книги како онаа на Естер Босеруп “Улогата на жените во економскиот развој” и рестечкото феминистичко движење го подвлекуваа исклучувањето на жените од меѓународниот развој. Ваквиот приод, наречен *Жени во развој*, се базираше на теоријата за модернизација и беше прифатен од повеќето влади и развојни агенции. Се тврдеше дека искуството од постигнувањето на економски развој преку индустријализација може да се пренесе и примени на сите општества така што тие ќе се модернизираат. Ваквиот приод беше критикуван заради посматрање на жените во изолација и игнорирањето на нивната положба во однос на мажите. Нагласувањето на продуктивниот капацитет на жените, кој во овој период беше во пораст, исто така

беше предмет на критика заради непризнавањето на репродуктивните одговорности на жените, што резултираше со лоши проценки во однос на растегливоста на вложеното време и трудот на жените. Така, во осумдесетите години се појавува еден нов приод, кој претставува алтернатива на Жени во развој приодот, а се нарекува *Род и развој*. Овој приод препознава дека жените се различна група со интереси кои се разликуваат според полот, но и според класата, возраста и етничката припадност. Холистичкиот пристап на овој приод, кој ги вклучува и жените и мажите, ги препознава придонесите на мажите исто како што ја препознава и подредената положба на жената. Род и развој приодот овозможува разбирање на економските и политичките односи, а акцентот го става на зајакнувањето кое се темели на задоволување на сите хумани потреби: социјални, психолошки и материјални. Род и развој приодот во центарот на вниманието ги става односите меѓу жените и мажите, односно се обидува да го сфати “тоталитетот на социјалното организирање”. Род и развој анализите се однесуваат на нееднаквата родова моќ, со цел да се трансформираат нееднаквите односи.

Но што претставува родот? Зборот првпат беше употребен од Ен Оукли во 70-етите години за да ги објасни оние *карактеристики на мажите и жените кои се социјално определени*, за разлика од оние кои се *биолошки детерминирани*. Ова претставува

суштинска разликата која н# води до многу важни импликации. Во суштина, разликата меѓу полот и родот е направена да се нагласи дека сето она што го прават жените и мажите, и сето она што од нив се очекува, со исклучок на нивните полово определени разлики (раѓање деца и доење) може да се промени, и навистина се менува, со тек на времето и во согласност со менувањето на различни социјални и културни фактори. Луѓето се родени како женски или машки, но тие учат да бидат девојчиња или момчиња кои ќе израснат во жени или мажи. Во процесот на социјализација, женските и машките деца учат дека за нив постојат соодветно однесување и ставови, улоги и активности. Ова научно однесување е она што го гради идентитетот на родот и што ги определува родовите улоги.

Родовите улоги не се статичен, туку динамичен концепт - тие варираат од една до друга култура, како и од една до друга социјална група во иста култура. Расата, класата, економските околности, возраста - сите тие влијаат врз она што се смета за соодветно за жената и мажот. Уште повеќе, бидејќи културата е динамична а и социо-економските услови се менуваат со текот на времето, и рамките на родот се менуваат со нив. Вонредни состојби, како војна или глад, можат радикално и многу брзо да го променат она што жените и мажите вообичаено го прават - иако понекогаш по завршувањето на

кризата можат да се вратат старите ставови.

Разбирањето на родовата диференцијација и родовата дискриминација, ни помага да ја разбереме диференцијацијата и дискриминацијата на други полиња. На луѓето им се припишуваат различни улоги и карактеристики не само врз основа на нивниот род, но и врз основа на нивната раса, каста, класа, етничка позадина и возраст. Нашите социјални анализи постануваат подобри, нашите социјални интервенции стануваат поусогласени, кога сме свесни за сите комплексни начини преку кои општеството ги сместува луѓето во различни категории и улоги, и за начините на кои овие улоги можат да бидат основа и за соработка и за конфликт, како меѓу жените така и меѓу мажите од хомогена група во некое општество. Жените можат да влезат во конфликт заради меѓусебната расна разлика, или жени од различни националности или класни групи можат да се солидаризираат по основа на својот родов идентитет.

Патријархатот како основа на родовите разлики

Зборот патријархат буквално значи владеење на таткото. Денес се користи во неговото поопшто значење - како доминација на мажот, како односи на моќ во кои мажот

доминира со жената и како систем во кој жените имаат подредена улога.

Подредената положба која жените ја чувствуваат секојдневно, може да има најразлични форми на дискриминација, потценување, навреда, контрола, експлоатација, угнетеност и насилство во семејството, на работното место и во општеството. Деталите можат да бидат најразлични, но секогаш станува збор за истата тема. Чувството на подреденост ја уништува самопочитта и самодовербата кај жените и ги ограничува нивните аспирации. Секој храбар чин што ќе го превземат може да се судри со осуда како неженствен, посебно доколку излегуваме од однапред дефинираните рамки и улоги.

Нормите (правилата на однесување), вредностите (верувањето дека некој начин на однесување е општествено поприфатлив отколку спротивниот) и стереотипите (еднообразното видување на другите луѓе) кои жените ги дефинираат како инфериорни во однос на мажите се присутни насекаде: во нашите семејства, општествени односи, религијата, законите, училиштата, учебниците, медиумите, фабриките, канцелариите. Тоа н# води до сфаќањето дека постои цел систем, систем на машка доминација и супериорност и машка контрола, систем во кој жените имаат подредена улога.

Што е она што мажот го контролира во патријархатот?

Можеме да речеме дека под патријархална контрола се следниве области од животот на жените.

Работната сила на жените Мажите ја контролираат работата на жената и во куќата и надвор. Во домот жените обезбедуваат бесплатни услуги за своите деца, за своите сопрузи и за другите членови на семејството во текот на животот.

Надвор од домот мажите исто така ја имаат контролата врз трудот на жената на неколку начини. Тие ги принудуваат или ги спречуваат своите жени да работат. Тие го присвојуваат приходот на своите жени. На жените не им се овозможува да работат на добро платени работни места, принудени се да работат за многу ниски плати.

Репродуктивната улога на жената Мажите исто така ја контролираат репродуктивната моќ на жените. Во голем број општества жените ја немаат слободата да решат колку деца ќе имаат, кога ќе ги имаат, дали можат да користат средства за контрацепција и дали имаат право да ја прекинат бременоста. Освен индивидуалната машка контрола, институциите во кои доминираат мажите, како црквата и државата, исто така, поставуваат правила што се однесуваат на репродуктивната улога на жената.

Контрола врз сексуалноста на жената. Ова е уште една многу важна област каде што жената е подредена. Жените се обврзани да ги исполнуваат сексуалните потреби и желби на својот маж. Постои цел еден морален и легален режим со кои се ограничува изразувањето на женската сексуалност надвор од бракот во секое општество, додека најчесто кога станува збор за вонбрачните активности на мажот се прогледува низ прсти. Како друга спротивност се и оние случаи кога мажите можат да ги присилат своите жени, ќерки и други жени да се бават со проституција. Силувањето и заканата од силување се исто така начини со кои се влијае врз сексуалноста на жената преку повикување на поимите *срам и чест*. За да се контролира сексуалноста на жената, нивната облека и однесување внимателно се следат преку семејни, општествени, културни и религиозни кодови на однесување.

Мобилноста на жената За да има контрола врз женската сексуалност, продуктивност и репродукција, мажот мора да ја контролира мобилноста на жената. Наметнувањето на ограничување кога станува збор за напуштање на домашниот простор, строгата поделба на приватно и јавно, ограничувања врз интеракција со личности од спротивен пол итн. ја контролираат мобилноста и слободата на жената, но не и на мажот.

Имот и други економски ресурси. Најголем дел од имотот и другите економски ресурси се под контрола на мажот и тие се пренесуваат од еден маж на друг, обично од татко на син. Дури и во случаи кога жените имаат легално право да наследат имот, цела една низа од обичаи, притисоци, социјални санкции, а понекогаш дури и насилство ги спречуваат жените да добијат контрола врз имотот. Ова може да се илустрира со една статистика на Обединетите нации “жените вршат повеќе од 60% од работните часови, а добиваат само 10% од приходите и поседуваат само 1% од светскиот имот”.

Клучни компоненти во Род и развој природот

Родова поделба на трудот

Во најголемиот број земји, стереотипите за мажот како главен обезбедувач на приходи во семејството, односно - мажот како производствен работник - доминира, дури и кога тоа се коси со реалноста. Мажите секогаш се сметаат како главни заработувачи во рамките на домаќинството. Ова се случува дури и тогаш кога невработеноста на мажите е голема и женската производствена работа ги обезбедува примарните приходи (во нашата земја таков пример се градовите во источниот дел, каде доминира текстилната индустрија).

Трудот или работата може да се подели во три главни категории. Жените се вклучени во сите три и затоа велеме дека жените имаат *тројна улога*. И жените и мажите имаат улоги во сферите на производството (на добра и услуги) и јавниот живот, од заедницата до владиното ниво. Како и да е, обврските поврзани со репродукцијата на општеството (обезбедување на основните потреби за семејството и грижата за домаќинството, грижата и одржувањето на домот и децата) скоро сосема паѓаат врз плеките на жената. Една од последиците на ова, насекаде во светот, е дека жената има подолги работни денови од мажот.

Продуктивната работа вклучува производство на добра и услуги за потрошувачка и трговија. Кога ќе ги запрашате луѓето што работат, одговорот најчесто се однесува на продуктивната работа, односно работата која што е платена или носи приход. И мажите и жените можат да бидат вклучени во продуктивните активности, но нивните функции и одговорности најчесто ќе се разликуваат во зависност од родовата поделба на трудот. Најчесто, на повисоките раководни и одлучувачки позиции ќе најдете помалку жени.

Репродуктивната работа се однесува на грижата и одржувањето на домаќинството и неговите членови, вклучувајќи го и раѓањето и грижата за децата, подготвувањето на

храна, одржување на домаќинството и грижа за здравствената состојба на семејството.

Зошто секогаш репродуктивната улога природно се смета за женска работа? Очигледно, одговорот лежи во фактот дека жените ги раѓаат децата и дека тоа природно се поврзува со репродукцијата на целокупниот човечки живот. Но, не постои никаква причина зошто ова мора да прошири на одгледувањето и вниманието не само на децата туку и на возрасните, стари или болни лица, со секојдневно извршување на домашните работи.

Критичното прашање кое што се однесува на репродуктивната работа на жените е тоа до кој степен таа работа е видлива и ценета? Тоа мора да се стори затоа што во моментот таа е видена како природна работа која што не претставува вистинска работа и со тоа не е видлива. Ова најасно се илустрира со примерот на одмарањето. Кога мажите ќе ја завршат работата без разлика дали тоа е на фарма или во фабрика кога ќе се вратат дома тие се уморни. Затоа тие се одмораат, без разлика дали тоа е во форма на спиење, дружење или гледање телевизија. Спротивно на ова домашната работа нема јасна граница меѓу работата и одморот; одгледувањето на децата нема дефинирано “работно време”. Поради тоа што репродуктивната работа не е “вистинска” работа жените многу ретко се одмораат, освен преку ноќ. И не само што тие се првите кои ќе станат наутро да го

подготват домаќинството за работниот ден, туку тие се и последните кои одат на спиење. Жените кои работат дома обично велат “О, јас не работам”, бидејќи оваа работа не е платена, признаена и видлива ниту од нив самите, ниту од другите.

Општествената/социјалната работа ги вклучува организирањата на општествени настани и услуги: церемонии и прослави, активности за подобрување на заедницата, вклучување во групи и организации, локални политички активности итн. Овој вид на работа, кој овозможува духовно и културно развивање на заедницата и истовремено претставува движечка сила за развој на општеството, честопати се зема предвид во економски анализи на разни општества. Сепак, ваквиот тип на работа претпоставува отстапување на слободно време, кое, ако се земе предвид товарот на репродуктивната работа, секогаш им недостасува на жените. Во јавната сфера, на сите нивоа, со неколку забележителни исклучоци, мажите се тие кои ги држат високите позиции и ја имаат моќта во одлучувањето: жените служат да ги пополнат позициите на помошен персонал.

Важно е да се забележи дека и жените и мажите работат на ниво на заедницата. Сепак и овде е забележителна родовата поделба, исто како на нивото на домаќинство. Во многу општества, вклучувајќи го и нашето, жените ја вршат скоро целата

репродуктивна и голем дел од продуктивната работа. Секоја интервенција во која било од овие области ќе изврши влијание врз другите области. Преоптовареноста на жените со работа може да ги спречи да учествуваат во развојните проекти бидејќи вклучувањето во општествената сфера ќе значи помалку време за други задачи, како грижа за децата или подготвување храна.

Посебната поделба на јавниот живот на мажите, и приватниот свет на жените, значи дека за жената соседството е продолжеток на домашната област, додека за мажот тоа е јавниот живот на *политиката*. Мажите настојуваат да бидат на позиции на директен авторитет и најчесто работат за плата. Фактот дека мажите-водачи се најчесто платени, се оправдува со фактот дека “мажите мораат да работат”. Од друга страна, од жените се очекува да бидат “несебични и чисти”, кои доброволно работат за да ги унапредат животните услови на своето семејство. Оваа поделба меѓу платената работа на мажите и неплатената доброволна работа на жените била постојано нагласувана од владите, меѓународните организации и слични развојни агенции. На пример, основните програми за урбани сервиси во многу земји, најчесто се дизајнирани да обезбедат платено вработување за мажите на идентификувани позиции. Нивното успешно спроведување, исто така,

бара неплатена работа на жената во заедницата.(пр. кога програмата за одржување на руралната пумпа за вода нема да успее, ќе се користат локалните жени за одржување на пумпите, но без парична надокнада).

С# додека жените се мобилизираат околу прашања кои директно се однесуваат на нивната социјална сфера, тие можат да “раководат” без проблеми, затоа што не се спротивставуваат на природата на нивната родова подреденост. Но, штом тие почнат да се движат кон “машкиот” свет на јавната политика, спротиставувањата се неизбежни. Овие спротивставувања можат да бидат лични, со пријателите на жените и со сопрузите (повикувањето на стереотипните сфаќања дека жената е за домот), како и политички, со мажи политичари (дека жените ќе ги заземат нивните добро утврдени позиции). Така, жените само избегнуваат конфликти преку круто држење на нивните родово-определени улоги.

Пристап и контрола

Овој концепт ја подвлекува важноста на правење разлика меѓу пристапот (на пример, да се биде во можност да се обработува туѓо земјиште) и контрола (на пример, да се поседува тоа земјиште и да се биде во можност да се решава како тоа земјиште ќе биде искористено). Жените можеби имаат пристап до ресурсите, но

немаат контрола врз нив, па немаат право да донесуваат одлуки.

Без оглед кој ја врши работата, за секоја работа се потребни ресурси. Пристапот до ресурсите, нивната цена и можноста да се одлучи за нивно користење се одлучувачки фактори за успешно завршување на некоја обврска. Една од последиците на родовите улоги е различниот пристап до ресурсите и придобивките. Пристапот може да определи дали и на кој начин луѓето ќе учествуваат во развојниот процес. Кога жените немаат пристап до ресурсите кои им се потребни за да можат да учествуваат, тие не може да бидат активни учесници во истиот. Од друга страна, доколку не се во можност да го контролираат она што се јавува како финален производ, тие можеби и нема да сакаат да придонесат со свои ресурси.

Еден од ресурсите кој се идентификува како посебно значаен за жените е времето. Работата на жените се разликува од онаа на мажите по тоа што првата во себе вклучува активности за кои е потребно многу време, како на пример приготвувањето на храна, перењето или пеглањето. Така, иако жената може да потроши многу работни часови, останува претпоставката дека таа има многу слободно време.

Односи на моќ

Моќта претставува способност за изразување на сопствените цели и влијаење врз другите за да се постигнат тие цели. Тоа е способност да го добиеме она што го сакаме, да го задржиме она што го имаме, и да ги насочуваме случувањата на начин на кој ние сакаме тие да се случат.

На колективно ниво, моќта е способност за комбинирање на различни извори на индивидуална моќ заради постигнување на промена која повеќе & користи на групата отколку на индивидуата.

Во шеесетите и седумдесетите години се сметаше дека решението за подредената положба на жените треба да се бара во зголемувањето на нивната моќ. Се сметаше дека економската независност ќе значи поголема моќ за жените. Бидејќи парите се важен индикатор за статус, со повеќе пари, жените ќе стекнат престижна позиција. Исто така се сметаше дека доколку има повеќе жени на клучните одлучувачки позиции - во бизнисот, професионалното напредување, легислативата, судовите и универзитетите - тоа ќе значи подобро претставување и повеќе моќ за жените како група.

Во многу земји жените се организираат (или се организираа) да лобираат, да водат кампањи против дискриминаторската легислатива, да ја едуцираат јавноста, да се соединат

и да протестираат за пристап до контролата за раѓање и абортусот. Во текот на овие триесетина години имаше напредок на сите овие полиња, макар што сè уште треба да се работи на прогресот во однос на надминување на подредената положба на жените. Клучниот елемент за разбирање на ваквата ситуација е разбирањето на моќта.

Повеќето стратегии за промени не го земаат предвид искуството од подреденоста на жените - кое се разликува според класата, расата, сексуалната ориентација и возраста. Овие варијации се рефлектираат во различната важност која жената може да & ја припише на родовата подреденост. На пример, родот може да биде помалку важен од класата (жени на моќни позиции можат да ги експлоатираат и машките и женските работници); расата (на пример, белата домаќинка и нејзината црна куќна помошничка); или возраста (постарата жена во домаќинството и незиниот однос кон децата и нивните жени). Релациите на доминација се мултиплицираат и вкрстуваат. Претпоставката дека сите жени секогаш имаат исти интереси е погрешна.

Позади бројните обиди да се зголеми моќта на жените стоеше мислењето дека моќта е ограничен квалитет: ако ти имаш повеќе, јас имам помалку. Оваа моќ претставува однос на доминација/подреденост, односно тоа е *моќ-врз*. Таа без исклучок се базира на општествени ограничувања

и закани со насилство и заплашување, повикува на активен и пасивен отпор, а бара постојано внимание за да се одржи.

Но, постојат алтернативи. Моќта може да ја сфетиме како *моќ-да*, моќ која е креативна и овозможувачка, суштина на индивидуалниот аспект на засилување. Повеќето луѓе опишуваат ситуации во кои тие се чувствувале моќни да решат некој проблем, да разберат како нешто функционира или да научат некоја вештина.

Колективно, луѓето го чувствуваат засилувањето при организирање и соединување заради заедничка цел или сфаќање. *Моќ-со* го вклучува чувството на целина која е поголема од збирот на поединците, посебно кога групата заеднички решава некој проблем.

Уште еден вид моќ е *моќ-во*, духовната сила и единственост која постои во секој од нас и н# прави навистина човечни. Нејзината основа ја сочинуваат самоприфаќањето и самопочитувањето, кои се протегат до почитување и прифаќање на

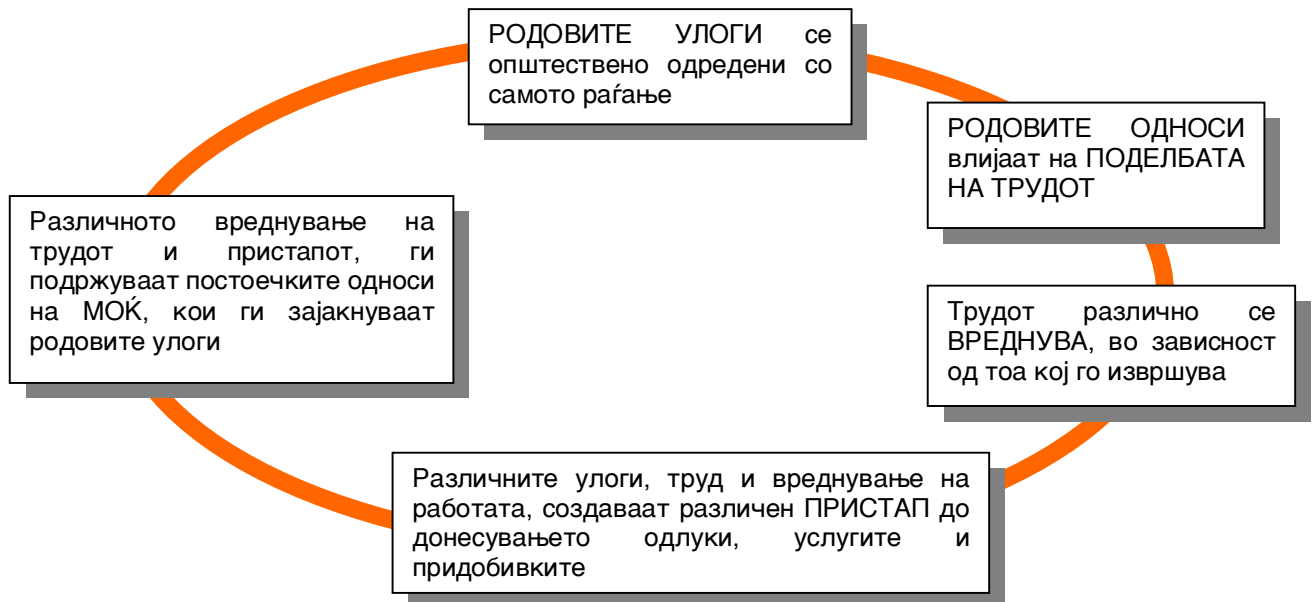
другите како рамноправни. Во традиционалните култури се верувало дека шаманите, исцелителите и мудрите стари луѓе го поседуваат овој тип моќ.

Моќта-врз подразбира критериум на јасни дуалитети: добар/лош, маж/жена, богат/сиромав, црно/бело, ние/тие. Навистина има разлики и различните групи навистина имаат различни интереси. Но моќта-во ги препознава силните и слабите

страни кои постојат во секој од нас и разликите не ги осудува автоматски, ниту ги групира во или/или термини. Моќта-во ги нагласува самоприфаќањето и самопочитувањето, повеќе се однесува на комплементарноста отколку на дуалитетот и на препознавањето на аспектите на другиот во самите нас.

Во контекст на родовите односи, жените и мажите различно се социјализираат и често функционираат во различни сфери на општеството, иако постои преклопување и меѓузависност.

Како резултат на тоа, жените и мажите имаат различно животно

искуство, знаење, перспективи и

приоритети. Едно здраво општество секогаш ќе ги почитува и вреднува позитивните аспекти на овие разлики, и ќе ги користи за свое подобрување.

Стратешки, ние треба да го трансформираме нашето сфаќање за моќта и креативно да се одбраниме од моќта-врз. Треба да ги истражуваме концептите на моќ-да, моќ-со и моќ-во и нивната меѓузависност. Во нашата развојна работа тоа значи градење на вештини за решавање на проблеми и разрешување на конфликти; зајакнување на организациите; како и градење на индивидуални и колективни способности и солидарност.

Поврзаноста и меѓузависноста на досега споменатите компоненти, шематски може да ја претставиме вака:

Практични родови потреби и стратешки родови потреби /интереси

Општата цел на развојот е да се подобрат животните услови на луѓето. Од аспект на Род и развој природот, се прави разлика меѓу секојдневните услови на животот на жените и нивната положба во општеството.

Условот се однесува на материјалниот статус на жените - сферата на нивното непосредно искуство. Ако ја прашате жената да ви го опише нејзиниот живот, најверојатно таа ќе ви го опише нејзиниот “услов”: што работи, потребите кои ги гледа за себе и своите деца (чиста вода, храна, образование ...), каде живее и сл.

Положбата се однесува на социјалниот и економскиот статус на жената во однос на мажот. Таа се мери, на пример, со машкиот / женскиот диспаритет во однос на платите и можностите за вработување, учество во законодавните тела, теретот на сиромаштија и насилство и тн.

Во едно семејство или заедница, жените, мажите и децата можат да делат исти опши услови на сиромаштија и иста потреба за нивно подобрување како на пример безбедно снабдување со вода, соодветна исхрана и добро здравје. Но, жените и мажите овие услови и потребите кои произлегуваат од нив ги доживуваат различно. При зададени задачи и обврски, секојдневниот услов во кој се наоѓа жената може да доведе до приоритети во однос на поблизок извор за вода и огрев или подобри здравствени услуги. Мажот може да ги насочи приоритетите кон повеќе земја или фармерски кредити.

Често развојните активности се насочени кон условите на жените, со цел да ја подобрат нивната способност во извршувањето на традиционалните улоги и одговорности. Многу од овие активности се стремат кон подобрување на пристапот на жената до ресурсите и нејзината улога на корисник (посебно на приходи и образование) без да земат предвид дека недостатокот од контрола врз она што влегува, излегува и релевантните

процеси ќе ја остави жената без средства за одржување на новите можности. Се посветува малку внимание на подобрувањето на положбата на жените во однос на мажите и промовирањето на нивната способност за целосно учество со мажите како агенти на развој и промена.

Бидејќи имаат различни улоги и задачи во општеството, жените и мажите имаат различни потреби. Вообичаено правиме разлика меѓу два вида потреби: *практични родови потреби* и *стратешки родови потреби/интереси*.

Практичните родови потреби се поврзани со условите на жените и мажите и произлегуваат од нивните родови улоги. Тие можат да се идентификуваат набрзина и најчесто се поврзуваат со незадоволителните услови за живеење и недостаток на ресурси. Сиромашните жени своите практични потреби можат да ги поврзат со храна и вода, здравство и образование за своите деца како и приходи кои ќе им овозможат егзистенцијален минимум. Решавањето на практичните родови потреби ги олеснува родовите улоги на жените без да ги менува самите улоги. Тие вообичаено се краткорочни, лесно се препознаваат и повеќе се однесуваат на материјалната отколку на идеолошката сфера.

Стратешките родови потреби/интереси се однесуваат на

нееднаквите релации, па затоа тие повикуваат на промена во односите на моќ и контрола кои постојат меѓу жените и мажите. Стратешките родови потреби/интереси на жените произлегуваат од препознавањето на нивната подредена позиција во однос на мажите. Овие потреби/интереси се долгорочни и поврзани со подобрувањето на позицијата на жената. Пристапот до демократски процеси кои овозможуваат активно учество е стратешки интерес. Пристапот до родовата еднаквост е од посебен интерес за жените. Оспособувањето на жените за повеќе можности, поголем пристап до ресурсите и поеднакво учество со мажите во одлучувањето исто така претставува долгорочен стратешки интерес.

Жените потешко ги идентификуваат своите стратешки интереси отколку практичните потреби. Како и секоја немоќна група, жените можат да бидат свесни за својата подреденост, но може да не ги разбираат нејзините основи или можностите таа да се промени. Дури и кога опциите за промена се познати, практичните потреби и опстанокот на семејството секогаш имаат приоритет. Стратешките интереси на жените како група вклучуваат: намалување на изложеноста од насилство и експлоатација; поголема економска самостојност, независност, опции и можности; заедничка одговорност за репродуктивната работа со мажите и со државата; организирање со други жени за засилување, солидарност и

акција; поголема политичка сила; поголема моќ за подобрување на животите и иднината на своите деца; како и похуманистички и праведни развојни процеси.

Основна претпоставка на Род и развој природот е таа дека луѓето треба да бидат агенти на сопствениот развој. Процесите кои овозможуваат самоопределување се процеси кои се насочени кон стратешките интереси на луѓето: целосна консултација; нивно вклучување во планирањето и раководењето; образование и обука; долгорочен пристап до ресурсите; како и промоција на демократските политички процеси. Подреденоста значи дека жените лесно можат да бидат исклучени од овие процеси. Самоопределувањето на “луѓето” лесно може да се претвори во самоопределување на “мажите”. Затоа, при осигурувањето дека стратешките интереси на заедницата ќе бидат насочени кон развој кој луѓето ги става во центарот, важно е да се земат предвид посебните стратешки интереси на жените.

За да бидеме сигурни дека нашите активности ги насочуваме кон стратешките интереси на жените, секогаш треба да го имаме предвид следново:

Спроведување на родови анализи
Родовите анализи треба да се спроведат преку активен процес кој треба да ги вклучи и мажите и жените. Анализите треба да ја вклучуваат родовата поделба на

трудот, типот на работа која се врши, пристапот и контролата врз ресурсите и придобивките, како и некои показатели на промена која настанала со текот на времето и факторите кои извршиле влијание. Родовите анализи ги обезбедуваат неопходните информации кои доведуваат до подобро планирање и дизајнирање на секоја интервенција, а од друга страна ни овозможуваат база на податоци преку кои подоцна ќе се мерат промените како во условите така и во позицијата.

Консултација со жените Ова ги идентификува женските здруженија и организации. Консултантската мрежа може да ги вклучува локалните консултанти, владини работници, стручни служби, членови на женските организации и жени водачи во заедницата.

Стекнување на поддршка од мажите. Машката поддршка во развојната работа со жените е важна како во заедничките така и во програмите или проектите кои се однесуваат само на жените. Треба да се создадат можности за дијалог и преговори меѓу жените и мажите, како и создавање на заедничко разбирање за ползата која ќе ја имаат и мажите и заедницата од активното учество на жените. На пример, недоволното учество на жените во процесот на донесување на политички одлуки од една страна ги лишува жените од важните права одговорности како граѓани, но исто така ги исклучува нивните мислења од политиката и

донесувањето закони, го спречува нивниот придонес при распределбата на националниот буџет и ресурсите, и воопшто го лишува општеството од женските умешности, знаења и перспективи.

Проширувањена можностите на жените. Максимизирање на вклучувањето на жените во заедничките активности, женските организации и одлучувачките структури на заедницата; зајакнување на можностите на жените да управуваат, да добијат информации и обуки, со што ќе се зголеми нивната самоверба и кредибилитет. Ова бара подигање на свеста за ограничувањата на времето кое го има жената.

Поддршка во организирањето - обезбедување поддршка на локалните женски и мешовити организации за постигнување на социјална промена и подобрување на положбата на жените. Ова може да вклучува организации кои работат со општа популација, како и вклучување на организации кои се занимаваат со истражување, застапување и развој на политиката на работење. Зајакнувањето на поврзаноста меѓу слични национални, регионални и меѓународни организации може да биде од долгорочна важност.

Охрабрување на свеста за родовите односи Сензитивизацијата за родовите односи и родово-насочени вештини за планирање во нашите и партнерските организации,

вклучувајќи ги и највисоките органи. Процесот треба да вклучува систематска дискусија и обука, проценка на постоечките структури и навики и нивното влијание врз жените, како и развој и спроведување на процесот на промена.

Работењето на стратешките интереси на жените за промена на положбата на жените е долготраен, растечки процес. Секој развоен процес може да даде само мал придонес кон оваа цел. Она што е важно е дека развојните иницијативи треба, експлицитно и со стратегија, да се обидат да придонесат како за зајакнување на жената така и на заедницата во целост.

Учество и зајакнување

Учеството (партиципацијата) и зајакнувањето се клучните поими во разбирањето на родот и развојот, како впрочем и во разбирањето на развојот кој се однесува на воведување на еднаквоста на сите луѓе. Овие термини – учество и зајакнување, веќе постанаа дел од стратегиите за развој, но често се погрешно разбрани и неправилно употребени.

Кога се зборува за учество во развојот вообичаено се мисли на целосно вклучување на луѓето во развојните или програмите за пружање директна помош кои влијаат на нивните животи, без оглед на нивниот пол, раса, возраст, класа или сексуална ориентација. Но овој концепт често се

зема за “здроаво за готово”, што води до опасната претпоставка дека луѓето партиципираат, а тие всушност се чувствуваат маргинализирани, потценети или игнорирани. Ова често им се случува на жените, бидејќи тие често се сметаат за некомпетентни, па нивните гледишта не се ценат. Или пак ќе се смета дека учествуваат само затоа што се присутни во групата, на комитетот или во организацијата.

Изворно, учеството на жените во развојот значи дека жените се способни да го кренат својот глас и да превземаат и донесуваат одлуки кои ќе влијаат на нивниот живот. Тоа значи дека жените влијаат на кроењето на макро политиката и дефинирањето на целите во интервенциите и проектите кои се превземаат, како и учество во евалуацијата/оценката на влијанието на превземените интервенции.

И употребата на терминот зајакнување е во пораст. Најважното нешто во разбирањето на зајакнувањето е дека, во некоја рака, никој не може да засили некој друг. Во однос на развојот тоа значи дека вистинско зајакнување се постигнува од самите луѓе, низ нивни сопствени напори и активности. Но често на зајакнувањето не се гледа вака, туку се сфаќа дека развојните агенции треба да ги зајакнат сиромашните или жените низ активности кои самите агенции ќе ги определат. Во суштина, агенциите можат само да ги поддржат напорите за зајакнување кои произлегуваат од самите луѓе, а

да интервенираат само во смисла на подобрување на условите и поддршка во ресурси кои на луѓето им се потребни во постигнувањето на достоинството и контролата врз сопствениот живот.

Во таа смисла Жени во развој приодот претставува обид за поголема партиципација на жените без нивно зајакнување. Бидејќи се сметаше дека жените се оставени надвор од развојниот процес, се сметаше дека ќе се обезбеди учество на жените во развојот преку проекти наменети исклучиво за нив. Родовата анализа зошто жените биле исклучени од развојот и кои се улогите на мажите и жените, воопшто не биле дел од овој приод.

Жените на беа консултирани за сопствените потреби, што од

мноштвото превземени проекти за жените, понекогаш резултираше со повеќе работа за жените но помала контрола врз потребните ресурси.

Проблемот не е дека жените не партиципираат- се разбира дека тие секогаш партиципираат во развојот, на пример во извршувањето на 90% од светската работа. Проблемит е дека тие не беа директно консултирани за нивните потреби, за целите и насоките на новите развојни иницијативи и беа отфрлени од процесите на донесување одлуки. Ваквиот приод кој води само до зголемување на работата на жените, но не и до развивање на способноста за донесување одлуки, води, не до зајакнување, туку до ослабување на жените.

**Женските права како
дел од општите
човекови права**

“Кога жените раководат тие го менуваат начинот на раководење, исто така кога жените организираат тие ги менуваат организациите “

Мери Робинсон, Висок комесар за човекови права на Обединетите нации.

Женските права се човекови права!

Од светската конференција за човекови права, која се одржа 1993 година во Виена, оваа изјава с# повеќе закрепнува и се зацврстува во женското движење. Секако дека женските права се човекови права: жените се луѓе, што значи дека с# што се однесува на сите луѓе се однесува и на жената. Ова е непобитен факт кој се потврдува во рамките на секој посуштествен меѓународен документ, започнувајќи од 1948 година со прокламацијата на човековите права, преку Универзалната декларација за човекови права, па с# до најскорешниот документ, Конвенцијата за елиминација на сите форми на дискриминација од 1979 година, во која дискриминацијата врз жената е експлицитно забранета. Ќе се запрашате, зошто тогаш с# уште инсистираме, повикуваме, бараме: “Женските права се човекови права!” Краткиот одговор на ова прашање е дека, и покрај подробните меѓународни документи, дискриминацијата врз жената опстојува на секое ниво и насекаде во светот. Со други зборови, постои огромна дикрепанца помеѓу

пропишаните закони права и нивната примена во пракса.

Со цел оваа дискрепанца да се намали жените мора да се мобилизираат и организираат, при тоа барајќи од лидерите да почнат да обрнуваат внимание на статусот на жените во нивните земји. Она што досега е постигнато е постојаното водење грижа за правилно интерпретирање и спроведување на меѓународните документи; карактеризирањето на женските права како неотуѓиви, интегрални и неделиви од универзалните човекови права.

Одржани се низа меѓународни конференции на Обединетите нации, (Женската конференција одржана во Најроби, 1985; за детските права во 1989; за човекови права во 1993 во Виена; за население во Каиро во 1994; женската конференција 1995 во Пекинг итн.) како и повеќе трибини сослушувања организирани по иницијатива на жените. Подготвени се повеќе документи кои се фокусираат на правата на жената во приватниот, семејниот и јавниот живот. Ова подразбира подготовка на одредени документи, како Платформата за акција донесена на Четвртата женска конференција во Пекинг и Декларацијата за елиминација на насилството врз жените, кои немаат сила на закон (бидејќи не се конвенции), но, сепак пропишуваат одредени стандарди и можат да се искористат како основа за организирање и мобилизирање. Воедно, назначен е специјален известувач при Обединетите нации за

насилството врз жените, чија мисија е да прибира податоци и да известува за овој проблем. Воспоставен е и изборен протокол на Конвенцијата за елиминација на сите форми на дискриминација (ЦЕДАЊ), кој овозможува поднесување на приговори од страна на поедници за прекршување на одредбите на конвенцијата од страна на државите потписнички. Со овој протокол се зголемува степенот на одговорност на земјите потписнички по однос на елиминирање на дискриминацијата врз жените.

Борбата за женските човекови права особено забрзано се одвива изминатите дваесет години, при тоа комбинирајќи анализа и активности, и овозможувајќи раѓање на нови организации и коалиции, нови закони, нови знаења како и нови облици на политичко дејствување. Почнувајќи од 1975, од Меѓународната година на жената, Женската конференција и платформа во Мексико, продолжувајќи со женските светски конференции и форуми на невладини организации од 1980 во Копенхаген, 1985 во Најроби, како и низа на женски конференции и форуми на невладини организации во 1990, кои кулминираа со одржување на Четвртата светска женска конференција во 1995 година во Пекинг, жените открија и развија нови вештини и средства за зголемување на степенот на примена на женските права на локално, национално и глобално ниво. Едно од орудијата, кое жените го користат со зголемен обем, а со цел

примена на нивните права, секако се меѓународните конвенции донесени од страна на Обединетите нации. Тие се најмоќните орудија кои Обединетите нации можат да му ги понудат на граѓанското општество, а сепак се помалку познати за разлика од платформите за акција кои резултираат од одржувањето на светските конференции, како на пример од Пекиншката платформа за акција. Сепак, за да можеме да ги користиме меѓународните конвенции како орудие во борбата за примена на женските права потребно е да знаеме :

- È кои се конвенциите кои ги пропишуваат женските права;
- È како кожемe да ги користиме;
- È кои национални закони се во сооднос со истите;
- È кој е статусот на нашата земја во однос на меѓународните документи (ратификувани или пристапено кон);
- È кој и што прави на национално ниво за постигнување согласност со одредбите пропишани во конвенциите.

Конвенциите кои ги пропишуваат женските човекови права се придобивка за која жените во светот се избориле, но за жал проблемот лежи во процесот на нивната имплементација. Имајќи го во предвид искуството на жените кое варира, како од земја до земја, така и од регион до регион, факт е дека во голема мера постои расцеп помеѓу пропишаните женски човекови права и практичната примена на овие одредеби во секојдневието на една жена и девојче.

Конвенциите можат да се искористат за :

- + вршење приситсок врз владините тела за донесување на полово сензитивни закони и постапување согласно со ова начело;
- + создавање законска основа за поинакво толкување или менување на постоечките закони или пак носење на нова законска регулатива;
- + давање легитимитет на кампањите кои се борат против верските или на друг начин засновани обичаи;
- + контролирање на одговорноста на државата по однос на обврските кои ги преземала;
- + овозможување пристап кон пошироката заедница за заштита на човекови права;
- + обезбедување заедничка основа, без оглед на националните граници, за градење на стратегии и размена на искуства. Ова е особено важно за создавање преседани;
- + овозможување пристап кон меѓународните правни тела и нивните можности за преиспитување и жалбена постапка.
- + обезбедување средство за оценување на владеењето на правото на национално ниво.

Конвенции кои ги пропишуваат женските права на Обединети нации

Со цел да се запознаеме со меѓународните документи кои ги регулираат женските права, најпрвин е потребно да се наведат генералните инструменти за заштита на општите човекови права.

Имено тоа се:

- 4 Универзалната декларација за човекови права (1948);
- 4 Меѓународен пакт за граѓански и политички права (1966);
- 4 Меѓународен пакт за економски, социјални и културни права (1966).

Останати генерални документи кои пропишуваат одредени човекови права се:

- 4 Конвенција за елиминирање на сите форми на расна дискриминација (1969);
- 4 Конвенција против тортура и другите свирепи, нехумани или понижувачки казни или постапки (1987);
- 4 Дополнителна конвенција за аболиција на ропството, тргувањето со робје и практиките слични на ропството (1957);
- 4 Декларација за елиминација на сите форми на нетолеранција и дискриминација заснована врз религиски уверувања (1981);
- 4 Декларација за право на развој (1986).

Конвенции кои се однесуваат исклучиво на женските човекови права се:

- 4 Конвенција за елиминирање на сите форми на дискриминација на жените (ЦЕДАЊ) (1981);
- 4 Конвенција за политичките права на жените (1954).

Извештаи од меѓународни конференции кои се од посебен интерес за жените се:

4Светската конференција за човекови права: Виенската декларација и програма за акција (1993);

4 Програма за акција донесена на Меѓународната конференција за популација и развој на Обединетите нации: полова рамноправност, правичност и овластување на жените (1994)

4Четвртата светска конференција на жените: Пекиншката платформа за акција (1995).

Одредени права на жените се пропишани во следните меѓународни документи:

Вооружени конфликти:

4Декларација за заштита на жените и децата во воени конфликти и вонредни состојби (1976);

4Пекиншката платформа за акција: Жените и вооружените конфликти (1995).

Жените со инвалидитет:

4Конвенцијата за елиминација на сите форми на дискриминација врз жената: Препорака 18: жените со инвалидитет (1991).

Образование

4Конвенција против дискрими-нација во образованието (1962);

4Пекиншка платформа за акција: Образование и обука на жените (1995).

Вработување:

4Ревидираната конвенција за породилна заштита (ИЛО¹ бр. 103,1952);

4Конвенција за еднаков надомест (ИЛО бр.100, 1953);

4Конвенција против дискрими-нација (вработување и занимање) (ИЛО бр. 11,1960);

4Конвенција за еднакви можности и еднаков третман на мажите и жените работници: Работници со семејни одговорности (ИЛО бр. 156, 1981);

4ЦЕДАЊ² комитет, генерална препорака 13: Еднаков надомест за работа изршена со подеднаква вредност (1989);

4ЦЕДАЊ комитет, генерална препорака 16: неплатените жени работнички од рурални и урбани семејни претпријатија (1991);

4ЦЕДАЊ комитет, генерална препорака 17: оценување, квантифицирање и признавање на неплатената работа за домашни активности на жените во бруто домашниот производ (1991).

Здравство, репродуктивно здравје и сексуалност

4ЦЕДАЊ комитет, генерална препорака 15: Избегнување на дискриминацијата врз жената во рамките на националните стратегии за превенција и контрола на сидата (1991);

4ЦЕДАЊ комитет, генерална препорака 14: обрезавање на половите органи на жените (1990);

4Програма за акција од меѓународната конференција на ОН за

¹ International Labor Organization

² Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women

популација и развој: репродуктивна права и репродуктивно здравје (1990);

4Програма за акција од меѓународната конференција на ОН за популација и развој: женското здравје и безбедно мајчинство (1994);

4Пекиншката платформа за акција: жените и здравјето (1995).

Брак и брачни права:

4Конвенција за националноста на мажените жени (1957);

4Конвенција за согласност за брак, минимум години за стапување во брак и регистрација на бракот (1964);
4ЦЕДАЊ комитет, генерална препорака 21: Еднаквост во бракот и семејните односи (1990);

4Комитетот за човекови права, генерална забелешка 19, Член 23 (1990);

4Програма за акција на меѓународната конференција за популација и развој: семејството, неговата улога, права, состав и структура (1994).

Бегалци и раселени лица:

4Конвенција за статусот на бегалците (1954);

4Протокол кој се однесува на статусот на бегалците (1967);

4Високиот комесаријат за бегалци при ОН; генерален заклучок 54: жени бегалци (1988);

4УНХЦР³ генерален заклучок 60: Жените бегалци (1989);

4УНХЦР генерален заклучок 64: Жените бегалци и нивната меѓународна заштита (1990);

4УНХЦР генерален заклучок 73: Заштита на жените бегалци од сексулано насилство (1993).

Трговија со луѓе и вршење проституција:

4Конвенција за забрана на трговија со луѓе и експлоатација за вршење на проституција (1951).

Насилство:

4Декларација за елиминација на насилството врз жената (1993);

4ЦЕДАЊ комитет, генерална препорака 12: насилството врз жените (1989);

4Пекиншката платформа за акција: жените и насилството (1995).

Без сомнение најважниот документ за женските права е Конвенцијата за елиминација на сите форми на дискриминација на жените (ЦЕДАЊ). Во оваа конвенција се оди подетално во однос на пропишувањето и предвидувањето на женските права. Таа дава пошироки дефиниции за дискриминацијата и ја разгледува женската дискриминација во поширок контекст на сиромаштијата, расизмот, вооружените конфликти и развојот воопшто. Во рамките на конвенцијата предвидена е и дискриминацијата во семејството, што претставува чекор кон инкорпорирање на семејната област во рамките на човековите права.

³ United Nations High Commissioner for Refugees

Во меѓународната заедница конвенциите имаат третман на меѓународни документи кои се со особено значење за човековите права. За одредени прашања одредбите на овие документи не се доволни со оглед на големите повреди на човековите права. Токму поради ова потребно е создавање на меѓународни одредби кои на подробен начин ги регулираат женските права.

За Република Македонија од не помало значење е пекиншката платформа за акција преточена во одредбите на Националниот план за акција за рамноправност помеѓу половите на Република Македонија, усвоен од страна на Парламентот во мај 2000 година.

Во рамките на оваа глава посветена на женските права ќе обработиме само дел од женските права, пропишани во рамките на овие меѓународни документи. Одбрани се оние права кои се од посебен интерес, не само на глобално ниво, туку и од посебен интерес за нас.

Женски права кои ќе бидат опфатени со оваа глава се :

- Жените и образованието;
- Жените и вработувањето;
- Сексуалната експлоатација и трговијата со луѓе;
- Жените како бегалци;
- Жените подложени на тортура;
- Насилство врз жените;
- Репродуктивни права.

Жените и образованието

Степенот на писменот кај возрастните постигнува значителен пораст изминатите две декади. Во временскиот период од 1970 до 1992 година стапката на писменот во земјите во развој се покачила од 46 на 69 проценти. Овој развој е постигнат педесет години по усвојување и стапување на сила на Универзалната декларација за човекови права, каде што е пропишано дека секој човек има право на образование. Но, денес речиси една милијарда луѓе, односно една петтина од севкупната човечка популација, не знае да чита и пишува, од кои две третини отпаѓаат на жените. Во Република Македонија, според податоците добиени на пописот 1991 година, во вкупниот број на неписмено население, жените учествуваат со 75.1 проценти.

Зошто толку многу жени и девојчиња не знаат да читаат и да пишуваат?

Една од причините е желбата на родителите. Тие сè уште преферираат да ги образуваат момчињата. Од жените и девојчињата се очекува дека треба да се грижат околу семејството и домаќинството, да водат грижа околу децата и да допринесуваат кон семејниот буџет. Со толку многу обврски, тие имаат малку време за да научат да читаат, да посетуваат часови или да се грижат околу своето образование. Дури и кога жените и девојчињата се во можност да се образуваат,

учебниците и материјалите за едукација се фокусирани на тоа што момчињата, односно, мажите можат, а не на тоа што девојчињата, односно, жените можат. Ова води кон верување дека девојчињата не можат да ги извршуваат истите работи како момчињата, што поставува лимити во однос на нивната фантазија.

Како резултат на ова девојчињата и жените го посетуваат училиштето помалку години од момчињата и мажите, тие имаат помал избор по однос на тоа како да го продолжат своето образование и, воедно, помалку се поттикнувани за понатамошно образование и успех.

Ваквата дискриминација не е штетна само по однос на девојчињата и жените, туку и за општеството. Многупати е докажано дека економскиот и социјалниот бенефит од образование на жените е голем, а тоа е: зголемување на продуктивноста кај жените; зголемување на можностите за вработување на жените и нивниот потенцијал за заработка; намалување на стапката на морталитет кај новороденчиња и деца; зголемување на животниот век кај членовите на целото семејство; намалување на стапката на плодност; намалување на стапката на морталитет кај мајките; унапредување на здравјето на целото семејство и можност за ефикасно управување со природните ресурси.

Со образованието жените се чувствуваат помалку изолирани и се

подигнува степенот на самодоверба, со што се овозможува потполно да допринесуваат не само во нивните семејства, туку и во општеството. Со едукација на девојчињата се зголемува можноста, кога тие ќе пораснат и стапат во брак, да ги охрабруваат и нивните деца да се образуваат. Токму ова е критичен фактор кој допринесува кон прекинување на повеќегенерацискиот волшебен круг на лоша здравствена состојба, ниски можности за вработување, низок приход, високи стапки на плодност и лоша здравствена состојба кај децата.

Права и одредби од меѓународни документи и националното право

Секој има право на образование. Образованието ќе биде бесплатно, барем на ниво на основно образование. Основното образование ќе биде задолжително. Техничкото и стручното образование ќе бидат општо достапни, а пристапот до високото образование ќе биде достапен за сите врз основа на заслужените оценки.

(член 26, Универзална декларација за човекови права)

Секој има право на образование. Образованието е достапно на секого под еднакви услови. Основното образование е задолжително и бесплатно.

(член 44, Устав на РМ)

Приоритети во оваа област, согласно Националниот план за акција за рамноправност помеѓу половите, се: искоренување на неписменоста меѓу жените; опфаќање што е можно повеќе деца во предучилишните установи; елиминирање на осипувањето на ученичките во звршните класови на основното образование; вклучување повеќе девојчиња од селските средини во средното образование, а особено девојчиња Албанки и Ромки; елиминирање на половата дискриминација во образованието; континуирано образование и полесен пристап на жените до стручната обука и технологија и етаблирање полови студии во рамките на високото образование.

Жените и вработувањето

Ако прашате која и да е вработена жена, дали мисли дека со неа се постапува правично, ќе добиете негативен одговор. Без оглед на прогресот во оваа сфера, вработените жени сè уште се дискриминирани на повеќе нивоа, и тоа: помалку се платени; помалку се унапредувани и помалку се заштитени од мажите. Вработените жени ќе ви кажат дека поголемиот дел од работниот ден е непризнаен и неплатен: подготовка на семејни оброци; водење грижа за децата, водење грижа за постарите членови на семејството; одгледување добиток; дополнителна активност за

зголемување на смејниот буџет итн. Всушност, ако се пресметаат работните часови кои жената ги поминува во домаќинството, ќе претставуваат една четвртина до една третина од бруто светскиот производ.

Најпрвин да се осврнеме на заработката на жените работници. Не постои земја во светот во која просечната заработувачка на мажите и жените е иста, а дикрепенцата помеѓу овие две енорно варира. Во педесетина земји, кои пријавуваат приход од неземјоделска дејност на обата пола, заработувачката на жените е помала за 75 проценти од онаа на мажите. Вработените жени се особено обесправени. Недостатокот од соодветни установи за одгледување на деца допринесуваат за засилување на трендот на прифаќање на помалку платена работа, најчесто со намалено работно време, работа на одредено време или, пак, извршување сезонски работи кои не овозможуваат уживање на одредени бенефиции.

Унапредувањето на вработените жени е вториот по големина проблем од оваа сфера. Правејќи преглед низ сите економски сектори, жените се вработени на основното и средното ниво во поставената структура и многу ретко истите се искачуваат на врвот. Степенот на застапеност на жените во администрацијата и на раководни позиции е многу низок. На светско ниво само на 14 проценти од овие позиции се наоѓаат жени. Дури и во професии кои се резервирани за

жените, како што е на пример образованието-наставниот кадар, жените вообичаено ги заземаат местата на пониско платен наставен кадар во предучилишни и основни образовни установи. Во средните училишта бројот на жените наставници се намалува за да, на универзитетско ниво, тие да заземаат малку позиции на нереизборните наставнички звања.

Прашањето на заштита на работно место е, исто така, прашање каде што нееднаквоста на мажите и жените е очигледна. Под заштита на работното место не подразбираме само безбедни и прифатливи работни услови, туку и уживањето на бенефициите кои произлегуваат од работниот однос. Свкупно, заштитата на вработените жени се влоши како резултат на измените во глобалната економија во текот на 1980-тите и 1990-тите години. Еден од трендовите на овие промени е и намалување на бројот на вработувања во јавниот сектор, кој е карактеристичен по овозможување на највисока заштита на работниците, а во исто време, се зголеми бројот на работни места во приватниот индустриски сектор, каде што заштитата на работниците зависи од милоста на работодавецот. Мануфактурното производство е во огромен пораст изминативе години и доживеа бум како резултат на отварањето на фабрики во земјите каде што работната рака е ефтина. Сексуалното вознемирување, кое исто така спаѓа во оваа сфера е област

каде што вработените жени остануваат незаштитени.

Права и одредби од меѓународни документи и националното право

Секој има право на работа, слободен избор на работно место, праведни и поволни услови за работа и заштита од невработеност.

Секој, без каква и да е дискриминација, има право на еднаква плата за иста работа.

(член 23, Универзална декларација за човекови права)

Секој има право на работа, слободен избор на вработување, заштита при работењето и материјална обезбеденост за време на привремена невработеност.

Секому, под еднакви услови, му е достапно секое работно место.

Секој вработен има право на соодветна заработувачка.

(член 32, Устав на РМ)

Подетални одредби за регулирање на оваа област се наоѓаат во Законот за работни односи, Законот за вработување и осигурување во случај на невработеност, Законот за зголемување на вработувањето и двата општи колективни договори (од областа на стопанството и нестопанството).

Приоритети во оваа област, согласно Националниот план за акција за рамноправност помеѓу половите, се:

утврдување мерки во рамките на макроекономската политика кои треба да го поттикнат процесот на зголемување на вработувањето и краткорочни мерки на пазарот на работната сила воопшто, и на ниво на претпријатија.

Жените бегалци

Бегалец, согласно Конвенцијата која се однесува на статусот на бегалците (ОН), е лице кое трпи страв од прогонување или измачување базирано на раса, религија, национален идентитет, учество во одредена социјална или политичка група, и кое е надвор од својата матична држава и не сака или не може да се врати во истата, поради страв од прогонување и измачување. Оваа дефиниција не ги препознава безбројните луѓе кои бегаат преку меѓународните граници од различни причини, предизвикани од зголемувањето на етничката, социјалната и културната нестабилност во нивните матични држави. Исто така, оваа Конвенција не се однесува и на раселените лица во рамките на своите матични држави кои имаат огромна потреба од асистенција и безбедност.

Широм светот регистрирани се преку 20 милиони “официјални” бегалци, приближно 10 пати повеќе отколку во 1970, од кои 80 проценти се жени и деца. Овие жени и деца биле преселени од нивните домови и

присилени да бараат статус на бегалец и воопшто, сигурност во други земји Други, пак, 25 милони лица се раселени во границите на своите матични држави. Тие се жртви на прогонување, етничка дискриминација, повреда на човековите права, сиромаштија, конфликтите и граѓански судири.

Сите бегалци и раселени лица спаѓаат во категоријата на ранливи лица, а пак жените и девојчињата се посебно ранлива категорија. За време на нивното беганье, тие се често физички злоставувани и силувани од страна на граничарите, армијата, паравоените формации и мажи бегалци. Капацитетите во рамките на бегалските кампови често обезбедуваат безнадежно неадекватна заштита на жените. Санитарните капацитети најчесто се на одредено растојание од местото каде што бегалците се сместени, со што се зголемува потенцијалната можност истите да бидат нападнати во текот на ноќта. Во камповите каде што мажите ја вршат контролата и дистрибуцијата на прехранбени продукти, жените и девојчињата се подложени на различни форми на сексуална уцена, како што е, на пример, задржувањето на храната с# додека не се согласат на сексуални односи. Некои бегалки, жени и девојчиња, се присилени на проституција, обезбедувајќи “сексуални услуги” за војниците и /или лицата за обезбедување.

Во меѓувреме, бегалците жени мора да се грижат за своите мултиплицирани обврски, како што е чувањето на помладите, болните и повозрасните во непознато и непријателско опкружување. Тие продолжуваат да ги извршуваат нивните традиционални задачи, соочувајќи се и влегувајќи во костец со новото непосредно опкружување, нови јазици, нови социјални и економски правила, нова структура на заедницата, нови семејни односи и можност да претрпат психичка и физичка траума.

Сегашните ОН конвенции не ги пропишуваат посебните потреби на жените бегалци. Високиот комесаријат за бегалци на ОН, прифатил неколку “Генерални заклучоци” кои говорат за правата на жените бегалци. Иако овие заклучоци ја немаат истата тежина како конвенциите, тие сепак се вклучени како нивно важно дополнување.

Права и одредби од меѓународни документи и националното право

Статус на бегалец има секој оној кој како последица на основан страв од прогонување врз основа на расна, верска, национална или припадност на одредена социјална или политичка група, се наоѓа надвор од својата земја и не е во можност или не сака да ја искористи понудената заштита од земјата во која се наоѓа.

(член 1 од Конвенцијата за статусот на бегалците, проткол кој се однесува на статусот на бегалците)

Секој има право во друга држава да бара и да ужива азил поради прогонување.

(член 14, Универзална декларација за човекови права)

Подетални одредби за оваа област во рамките на националното законодавство ќе најдете во одредбите на Законот за движење и престој на странци.

Правата на жените бегалци во рамките на Националниот план за акција за рамноправност помеѓу половите, се споменуваат во приоритетната цел Е2-преземање мерки за превенција и елиминирање на насилството врз жените. Како останати активности предвидено е и јазична и културна помош на жените бегалци-жртви на насилство.

Сексуална експлоатација и трговија со луѓе

Позната како најстара професија, проституцијата сè уште е најпрофитабилно занимање за тие кои што се занимаваат со истата. Денес, сексуалната трговија е глобална индустрија вредна повеќе милијарди долари. Како и кај останатите бизниси, со “стоката” се тргува во рамките на земјата или надвор од нејзините граници и добиениот профит се акумулира и

реинвестира. Во овој случај стоката се жени, девојки и момчиња - повеќе од нив биле принудени на проституција, или по пат на насилно присилување или како резултат на сиромаштија.

Сегашниот пораст на проституцијата и нелегалната трговијата со луѓе започна во шеесетите и седумдесетите години, во поголема мера како резултат на глобалниот процес на милитаризам, предизвикан од Студената војна. Насекаде во Југоисточна Азија и Јапонија, зголемениот број на војска и полиција, доведе стотина илјади војнички трупи брзо да станат и “корисници” на услуги.

По завршетокот на Студената војна, нелегалната трговија со луѓе продолжила да ја развиваат државите, со цел да го привлечат странскиот капитал, па во таа насока градеа егзотични места за одмор, нудејќи спектар на природни богатства, вклучувајќи тропска храна, живописни плажи и прекрасни жени. Сексот често е интегрален дел од целиот таков пакет. Аранжманите и брошурите за патување на Филипините и на Тајланд ветуваат “сонце, море и секс”. Приближно 75% од 5 милиони туристи, за период од една година, во Тајланд се мажи.

Без оглед на тоа како овие жени и деца се нарекуваат - забавувачки, хостеси, масажерки, или каде работат тие, нивното минато и приказни се мошне слични: Тие обично доаѓаат од сиромашни рурални средини и

урбани гета и, во многу случаи, тие или биле ангажирани како келнерки или како домашни помошнички, или пак, киднапирани и присилени на сексуално ропство. Понекогаш очајните родители ги продаваат нивните ќерки на бескрупулозни лица, како можност за излез од сиромаштијата.

Овие девојки се купувани и продавани за безначајни износи; некои од нив не се полнолетни, дури и не знаат што е тоа секс. За да ја повратат својата слобода, тие мора да го заработат износот на пари, кој е нивна продажна цена, но вообичаено нивните долгови се зголемуваат до енорни износи бидејќи истите плаќаат за облека, храна и домување. Обично, поминуваат години пред да им се каже дека нивниот долг е отплатен. До тогаш, овие девојки немаат друга заработувачка освен заработувачка од сексуални услуги. Во скоро време, поради одредени економски влошувања и колапси, Источно - европските земји станаа нов извор на жени и деца со кои се тргува.

Додека глобалната трговија со жени најчесто се поврзува со проституција и сексуално ропство, помалку познати форми на нелегална трговија се т.н. “невести по порачка” и “домашни помошнички”, кои се подеднакво уништувачки и разорувачки форми. Разликите помеѓу овие категории се нејасни, бидејќи невестите по порачка и домашните помошнички с# повеќе и повеќе се принудуваат на проституција од страна на нивните

сопрузи или работодавачи. Невестите по порачка и домашните помошнички се наамуваат со ветувања за добри работни услови, добра заработувачка и солидни изгледи за стапување во брачна зедница ослободена од теретот на сиромаштијата. Исто така, тие често се присилувани на модерен начин на ропство. Без оглед дали себе се гледаат како принудни проститутки во експлоатирачките бракови или како лошо третирани домашни помошнички, нивните слободи се ограничени, нивниот труд е експлоатиран и постои суштинско прекршување на нивните човекови права.

Колку жени се предмет на нелегална трговија секоја година? Тешко е да се каже со сигурност. Обединетите нации проценуваат дека 4 милиони луѓе годишно се предмет на нелегална трговија. Меѓународната организација за миграции (ИОМ) пријавила дека 500 000 жени годишно се предмет на нелегална трговија, само во Западна Европа. На што се должат овие статистички податоци? Според официјално лице од ОН, трговијата со луѓе станува се попрофитабилна, дури повеќе и од нелегалната трговијата со дроги и шверц со оружје. Типичен купувач/сопруг е бел маж кој обично бара жена која би била делумно слугинка, делумно сексуален партнер. Овие мажи, се чини, дека немаат рестрикции во однос на третирањето на жените, и можат да ги третираат нивните нови сопруги онака како што сакаат- особено откако овие жени се видени како доброволни учесници во

нивната експлоатација. Тие, пак, кои се нелегални имигранти живеат под константни закани од страна на нивниот сопруг дека ќе бидат депортирани и дека имаат мали извори за пристап до правдата.

Домашните помошнички се соочуваат со слична темна положба. Пријавувани се случаи од страна на домашните помошнички дека се приморани да молат на колена пред нивните работодавачи, кои ги затвараат, ја преземаат нивната лична пошта, и ги конфискуваат нивните заработувачки и пасоши. Многу домашни слуги сонуваат да направат што е можно повеќе пари, но ова ретко се случува. Наместо тоа, тие се наоѓаат заробени без никакви законски или мали изгледи за излез. Што се однесува до невестите по порачка, агенциите кои ги регрутираат прават огромни профити од нелегалната трговија со домашни работници/чки. Некои извештаи покажуваат дека ваквите агенции за вработување заработуваат повеќе од 400,000 \$ годишно за работниците Филипинци и 850,000 \$ годишно за работниците од Индонезија.

Постојат многу групи на жени активистки, особено во Југоисточна Азија, кои се борат да ги спречат ваквите злоупотреби, иако, за жал трговијата со жени и деца сè уште не се смета за онолку значајно прашање, колку што треба да биде. И повеќе од тоа, оваа проблематика не е доволно поткрепена со конвенциите за човекови права. Оние конвенции кои

специјално го пропишуваат овој проблем потребно е да бидат повторно напишани. На пример активистите веруваат дека Конвенцијата за сузбивање на нелегална трговија со луѓе и искористување на проституцијата на жените, од една страна е отидена мошне далеку бидејќи во целост ја забранува проституцијата без оглед дали таа е присилна или доброволна. Во исто време, оваа конвенција содржи одредени членови кои ги ограничуваат женските слободи.

Најдобра заштита на истите се наоѓа во Платформа за акција донесена на Четвртата Светска Конференција на жената, организирана од ООН, и Декларација за елиминирање на сите форми на насилство против жената, чии одредби не се правно обврзувачки. Во секој случај истите упатуваат на одредени морални стандарди и можат да се користат како инструменти за организирање и мобилизирање.

Права и одредби од меѓународни документи и националното право

Државите членки треба да ги преземат сите соодветни мерки, вклучувајќи ги законодавните, заради спречување на сите форми на трговија со жени, како и искористување на проституцијата на жените.

(член 6, Конвенција за елиминација на сите форми на дискриминација на жените)

Државите треба да го осудат и да стават крај на насилството врз жените, вклучувајќи ја и трговија со жени и присилната проституција.

(одредба 26, Декларација за елиминација на насилството врз жените)

Протокол има за цел да ги обедини земјите членки по однос на донесување мерки за превенција на трговијата со луѓе, особено на жените и децата, како и да ги гони и казни меѓународните трговци со луѓе, поттикнува соработка помеѓу земјите членки во поефикасна борба против овој вид на криминал, заштита и помош на жртвите и информирање на јавноста за природата и негативните последици на овој криминал по трговците и жртвите.

(Протокол за превенција, спречување и казнување на трговијата со луѓе, особено со жени и деца, додаток на Конвенцијата против меѓународниот организиран криминал на ОН)

(1) *Тој којшто со сила, сериозни закани или други форми на присилба, грабнување, измама, со злоупотреба на својата положба и состојба на немоќ на друг, или со давање или примање пари или друга корист поради добивање согласност на*

лице кое има контрола на друго лице врбува, превезува, пренесува, купува, продава, засолнува или прифаќа лица заради експлоатација по пат на проституција или други облици на сексуална експлоатација, принудна работа или слугување, ропство или нему сличен однос или недопуштено пресадување делови од човековото тело ќе се казни со затвор најмалку четири години.

(член 418 -а, Кривичен законик на РМ)

Приоритети во оваа област, согласно Националниот план за акција за рамноправност помеѓу половите, се наоѓаат во рамките на стратешката цел А6, односно во приоритената цел Е3-утврдување на причините и последиците на насилството врз жените како и ефектите од преземените активности, точка 6-борба против трговија со жени и проституција и помош на жртвите на насилство.

Жените подложени на мачење

Мачење. За многу луѓе овој збор создава ментална слика на удирање, електрични шокови или брутално сослушување. Но, стотици илјади жени знаат од искуство друг вид на мачење како што е: сексуална тортура, наметната и допуштена како стандардна процедура на полицијата,

војската и затворските стражари. Сексуалната тортура вклучува присилни вагинални, анални и орални пенетрации, несоодветни допири и галење, употреба на навредливи сексистички зборови итн.

Хуман Ригхтс Њатцх документира случаи и објавува извештаи за сексуално мачење, особено во земјите каде што оваа појава зазема неспоредливи размери, како што се Соединетите Американски Држави, Египет и Пакистан. Во Соединетите Американски Држави, машките службеници во затворите биле пријавени за пипкање на затвореничките при вршење на личен претрес над нив, или дури и снимање за време на извршување на претерес, при кој затвореничките требало да ја соблечат својата облека.

Жените се особено подложни на разни видови на мачење за време на војна и внатрешни конфликти кога на нивните тела се гледа како на инструмент и плен од збиднувањата. Амнести Интернационал објавува дека “жените се силувани и тероризани, деградирани и злоставувани во секој современ конфликт”. Особено застрашуваат масовните силувања и присилното забременување, од неодамна пријавени во Бангладеш, Хаити, областа Кашмир, Индија, Кенија, Перу, Руанда, Сомалија и поранешна Југославија.

Во 1996 година Меѓународниот кривичен суд за поранешна Југославија подигна обвинение на

неколку воени челници, припадници на полициски и параполициски сили за употреба на силувањето како инструмент за вршење на мачење. Со ова, за првпат во историјата, вршењето на силување беше третирано како воено злосторство. Одлуката за подигнување на обвинение против овие лица е знак за победа на жените во светот.

Права и одредби од меѓународни документи и националното право

Изразот “мачење” го означува секој акт со кој на некое лице му се нанесува големо страдање, физичко или душевно, со цел од него или од некое трето лице да се добие известување или признание, да се казни за некое дело кое тоа или некое трето лице го сторило или има соменение дека го сторило, да се заплаши или врз него да се изврши притисок, или од кој било друг мотив заснован врз каква било форма на дискриминација, кога таквата болка или страдање ги нанесува некој агент на јавна служба или некое друго лице кое дејствува по службена должност или врз основа на изречен налог или согласност на службено лице.

(член 1, Конвенција против мачењето и другите сурови, нехумани или понижувачки казни или постапки)

Ограничувањето на слободите и правата не може да се однесува на правото на живот, забраната на мачење, на нечовечко и понижувачко постапување и казнување, на правната одреденост на казнивите дела и казните, како и на слободата на уверувањето, совеста, мислата, јавното изразување на мислата и вероисповеста.

(член 54, став 4 Устав на РМ)

Насилство врз жените

Синтагмата “насилство над жените” означува акт на насилство што резултира со физичка, психичка или сексуална штета, вклучувајќи ја и заканата со вакви дела, принудата или арбитрерното лишување од слобода, без оглед дали се јавува во јавниот или приватниот живот.

Значи говориме за физичко, сексуално и психолошко насилство во рамките на глобалната заедница (силување, сексуална злоупотреба, сексуално малтретирање и заплашување на работното место или на друго место, трговија со жени и присилна проституција од една страна, и физичко, сексуално и психолошко насилство во семејството, од друга страна (физички напад, сексуална злоупотреба на женските деца, насилство поврзано со мизандринство, брачно силување и сл.)

Семејното насилство е едно од преовладувачките криминални

поведенија во повеќе општества и со себе носи разорувачки последици, како по однос на примарната жртва, жената, така и по однос на секундарната жртва, децата. Во повеќето земји во светот семејното насилство зафаќа размери на проблем од примарен општествен карактер. Како проблем се одразува врз економскиот и севкупниот развој на едно општество, а е резултат на историски заснована нееднаква положба на мажот и жената, во која таа се наоѓа во субординирана положба во однос на мажот.

Република Македонија не е исклучок од ова општо видување за размерите и последиците на проблемот на семејното насилство. Здружението за еманципација, солидарност и еднаквост на жените, во рамките на своите програмски активности, изминатите седум години даде значаен придонес на повеќе полиња за борба против овој вид на насилство. Како резултат на една од нив, спроведено теренско истражување за темната бројка кај насилството врз жената во нашата Република, истражувачките резултати беа повеќе од алармантни: 61,5% од испитаничките се изјасниле дека имаат лично искуство со некој од повеќето облици на психолошко насилство; 23,9 потврдиле дека биле жртви на физичко насилство, а најмалку, односно 5%, изјавиле дека им бил нарушен сексуалниот интегритет. Бројките претворени во зборови значат дека на секоја четврта жена & е нарушен физичкиот

интегритет во рамките на семејството, секоја втора е жртва на некој облик на психичко насилство, секоја петта вели дека за нејзините страдања во семејството не знае никој итн. Кај сите горенаведени облици на насилство најчесто во улога на насилник се јавува актуелниот и поранешниот сопруг/партнер на жртвата.

Во прирачникот на ОН, објавен 1993 година во Њујорк, наведени се следните стратегии за борба против семејното насилство: користење на законската регулатива за ефикасно сузбивање на овој проблем, унапредување на кривично-правниот систем, интердисциплинарен пристап кон решавање на овој проблем, давање на поддршка на жртвите на овој вид насилство, програми за работа со насилниците, обука на лицата кои секојдневно работат на проблемот на семејното насилство, превенција на овој проблем и прибирање и водење на статистика за овој проблем. Воедно, се пропишуваат и сите останати мерки кои мора да бидат презмени со цел правилна и целосна имплементација на законските норми. Сите овие стратегии бараат подеднаков третман во однос на нивното образложение, но секако, посебно внимание треба да се даде на законската регулираност на овој проблем и моделите за негово регулирање наведени во претходната точка. Впрочем, и во предлогот на Националната платформа за акција, подготвена од страна на Одделнието за меѓуполова еднаквост, во делот кој

се однесува на “Насилство врз жените”, во активностите за преземање мерки за превенција и елиминирање на насилството врз жените е создавање на правни и институционални претпоставки за сузбивање и елиминирање на насилството над жените.

Соодветната законска регулираност на проблемот на семејното насилство, односно, кривично-правната и граѓанско-правната заштита на жртвите на овој вид на насилство во правниот систем на РМ подразбира изменување и дополнување на одредбите на Кривичниот законик, Законот за кривична постапка, Законот за парнична постапка и Законот за семејство. Понатамошната успешна имплементација на вака пропишаните одредби на овој проблем ќе повлече изменување на законската регулатива во други области како што се: од областа на јавното обвинителство, за внатрешни работи и подзаконски акти од повеќе други области.

Приоритетни цели во оваа област, согласно одредбите на Националниот план за акција на РМ, се: утврдување на димензиите и тежината на проблемот (дијагноза на состојбата); преземање мерки за превенција и елиминирање на насилството врз жените и утврдување на причините и последиците на насилството врз жените како и ефектите од преземените активности.

Репродуктивни права

Секоја година, повеќе од половина милион жени умираат како последица на бременоста и породувањето. Седумдесет илјади жени умираат од несигурни абортуси и седум илјади бебиња умираат годишно поради физичката неподготвеност на нивните мајки и недостатокот на адекватна гинеколошка грижа.

Токму поради ова се иницираат и глобални кампањи за женските репродуктивни права. За нив се дискутира на скоро секоја светска конференција во деведесетите, вклучувајќи ја и Светската конференција за население и развој одржана во Каиро 1995 година и Четвртата женска конференција одржана во Пекинг 1995. Како резултат на овие дискусии, женските репродуктивни права се признаени како интегрален дел од општите човекови права. Репродуктивните права се однесуваат на “основните права на сите двојки и поединци слободно и одговорно да одлучат за тоа кога и колку деца ќе имаат, да имаат информации и средства за остварување на таа цел, како и право да постигнат највисок степен на сексуално и репродуктивно здравје. Тие исто така го вклучуваат правото на сите да донесуваат одлуки кои се однесуваат на репродуктивноста, ослободени од дискриминација, притисок и насилство

Од овие и други конвенции и декларации може да видиме дека најпризнаеното репродуктивно право

е правото да се одлучи кога да се има дете, како и правото на сигурни и ефективни контрацептивни методи. Како и да е, сите прашања поврзани со носење одлуки за репродукцијата се вклучени во терминот “репродуктивни права”, кој вклучува слободен избор на партнер, без оглед на материјалниот статус, раса, религија, можеен хендикеп или сексуална ориентација. Постојат и повеќе одлуки кои треба да ги донесат жените, мажите и лекарите поврзани со порастот на вештачката инсеминација, ин витро фертилизацијата, сурогат мајчинството, пренаталната дијагностика и генетскиот скрининг.

Семејното планирање го вклучува правото на жената да има пристап до информации за контрола на раѓањето и временскиот период меѓу раѓањето (спацинг) на своите деца. Овој термин често непрецизно се употребува да означи различни типови програми како што се советувањето, дистрибуција на контрацептивни средства и стерилизација. Семејното планирање е дел од репродуктивната слобода единствено ако жените навистина се слободни самите да донесат одлуки, без сугестии или притисок.

Права и одредби од меѓународни документи и националното право

Државите членки преземаат соодветни мерки заради елиминирање на дискриминацијата на жените од областа на здравствената заштита за да

можат, врз основа на рамноправноста на жените и мажите, да обезбедат достапност на здравствените услуги, вклучувајќи ги оние што се однесуваат на планирањето на семејството.

(член 15(1) Конвенција за елиминација на сите форми на дискриминација)

На секој граѓанин му се гарантира правото на здравствена заштита. Граѓанинот има право и должност да го чува и унапредува сопственото здравје и здравјето на другите.

(член 39, Устав на РМ)

Право на човекот е слободно да одлучува за создавање на деца. Републиката заради усогласен економски и социјален развој, води хумана популациона политика.

(член 41, Устав на РМ)

Републиката посебно го заштитува мајчинството, децата и малолетните лица. Малолетните лица и мајките имаат право на посебна заштита при работа.

(член 42, Устав на РМ)

Подетално за правата од оваа сфера можете да ги погледенете одредбите на Законот за здравствена заштита, Законот за прекин на бременост, Законот за работни односи итн.

Согласно одредбите на Националниот план за акција, во Република Македонија стратешки цели во областа на здравјето се: да се зголеми пристапот на жените во текот на целиот животен циклус до соодветни, пристапни и квалитетни здравствени заштитни, информативни и други служби; да се обезбедат достапни и прифатливи услуги од примарната здравствена заштита со висок квалитет, вклучувајќи ја и сексуалната репродуктивна здравствена заштита, што опфаќа информации и служби за планирање на семејството, и да се посвети особено внимание на гинеколошко-акушерската грижа за мајчинството и за итни случаи; да се унапредуваат истражувањата и широко да се распространуваат информациите во врска со здравјето на жената; да се зголемат средствата за следење на активности во полето на здравјето на жената; да се зајакнат превентивните програми со кои се унапредува здравјето на жените; да се реafirмира правото на уживање на највисоко остварливи стандарди на физичко и ментално здравје, да се заштити и унапреди остварувањето на ова право за жените и девојките и истото да се инкорпорира во националната законска регулатива и да се преземаат иницијативи од сферата на половата проблематика, кои ќе се осврнат на сексуално преносливите болести, вклучувајќи ХИВ/СИДА.

Кратенки на меѓународните документи:

ИЦЦПР - Универзалната декларација за човекови права;

ИЦЕСЦР - Меѓународен пакт за економски, социјални и културни права;

ИЦЕРД - Конвенција за елиминирање на сите форми на расна дискриминација;

ЦРЦ - Конвенција за правата на детето;

ЦАТ - Конвенција против тортура и другите свирепи, нехумани или понижувачки казни или постапки ;

СЦАС - Дополнителна конвенција за аболиција на ропството, тргувањето со робје и практиките слични на ропството;

ЦЕДАЊ - Конвенција за елиминирање на сите форми на дискриминација на жените;

ЦДЕ - Конвенција против дискриминација во образованието;

МПЦ - Ревидираната конвенција за породилна заштита;

ЕРЦ - Конвенција за еднаков надомест;

ДЦ - Конвенција против дискриминација (вработување и занимање);

ЊФРЦ - Конвенција за еднакви можности и еднаков третман на мажите и жените работници: Работници со семејни одговорности;

ЦНМЊ - Конвенција за националноста на мажените жени;

ЦЦМ - Конвенција за согласност за брак, минимум години за стапување во брак и регистрација на бракот;

ЦРСР - Конвенција за статусот на бегалците, Протокол кој се однесува на статусот на бегалците;

ЦСТПЕП - Конвенција за забрана на трговија со луѓе и експлоатација за вршење на проституција.

ЖЕНИТЕ ТОА ГО МОЖАТ

Европа

ЧИТАНКА

(Ратификации заклучно со 31 мај 1997)

	ИЦЦПР	ОПИЦЦПР	ИЦЕСЦР	ЦЕДАЊ	ИЦЕРД	ЦРЦ	ЦДЕ	ЕРЦ	МПЦ	ДЦ	ЊФРЦ	ХЊЦ*	ЦНМЊ	ЦЦМ	ЦРСР	ЦСТПЕП	СЦАС	ЦАТ
Лихтенштајн				P		P									P			P
Литванија	P	P	P	P		P		P		P					P			P
Луксембург	P	P	P	P	P	P	P	P	P				P		P	P	P	P
Малта	P	P	P	P	P	P	P	P		P			P		P		P	P
Монако					P	P									P			P
Холандија	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P			P	P		P	P
Норвешка	P	P	P	P	P	P	P	P		P	P		P	P	P	P	P	P
Полска	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P			P	P	P	P	P	P
Португалија	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P				P	P	P	P
Молдавија	P		P	P	P	P	P		P	P								P
Романија	P	P	P	P	P	P	P	P		P			P	P	P	P	P	P
Руска Федерација	P	P	P	P	P	P	P	P		P			P		P	P	P	P
Сан Марино	P	P	P			P		P		P	P						P	
Словачка	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P			P	P	P	P	P	P
Словенија	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P		P		P	P	P	P
Шпанија	P	P	P	P	P	P	P	P		P	P			P	P	P	P	P
Шведска	P	P	P	P		P	P	P		P	P		P	P	P		P	P
Швајцарија '	P		P	P	P			P	P	P					P		P	P
Таџикистан				P	P	P	P	P	P	P					P			P
Македонија	P	P	P	P	P	P	P						P	P	P	P	P	
Турција				P		P		P		P					P		P	P
Туркменистан	P	P	P	P	P	P											P	
Украина	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P			P			P	P	P
Велика Британија	P		P	P	P	P	P	P					P	P	P		P	P
Узбекистан	P	P	P	P	P	P			P									P
Југославија	P		P	P	P	P	P	P	P	P	P		P	P	P	P	P	P

Не стапила на сила P = ратификувана или пристапено ' = Држава што не е членка на ОН

**Вклучување на жените
во политичкиот и
јавниот живот**

Зошто жените во политиката?

Формалната и неформалната еднаквост помеѓу жените и мажите е фундаментално човеково право.

Жените претставуваат половина од популацијата. Еднаквоста е паритет на претставување и управување на нацијата.

Жените претставуваат половина од потенцијалните таленти и дејци за просперитетот на човештвото и нивното неучествување во одлучувањето е загуба за општеството во целина.

Балансираното учество на жените и мажите во одлучувањето произведува различни идеи, вредности и начини на однесување за поправеден и побалансиран свет за сите и на мажите и на жените.

Историја на вклучувањето на жените во политичкиот живот

На 8 март во 1907 година текстилните работнички и вдовиците на војниците, маршираа низ Њујорк за подобри услови за работа и еднакви права на жените. Кога марширале низ делот на Њујорк каде живеат богатите, полицијата ги растурила демонстрациите, притоа уапсила многу жени. Следната година на истиот датум беа организирани демонстрации на Лоњер Еаст Сиде во Њујорк од страна на работничките кои произведуваат игли во чест на

револтот од претходната година.

Овој протест го организираа за правото на глас и против детската работа. Овие собири повторно се судриле со полицијата.

Во 1910 година Клара Цеткин предложила на Втората Меѓународна конференција на жените социјалистки во Копенхаген дека 8ми март треба да се слави секоја година во чест на жените кои се бореа во Њујорк. Клара Цеткин ја водеше големата организација на жените на Социјалдемократска партија од Германија, која се бореше не само жените да добијат глас туку и за еднаква можност за вработување и образование. И покрај тоа што полицијата често ги растураше демонстрациите што ги организираа германските социјалдемократки, славењето на овој ден се прошири насекаде во светот. Револуцијата во Русија започна на 8ми март во 1917 со масовни демонстрации на жените и децата. Во западниот свет славењето на овој празник изумре при крајот на триесетите години од овој век, но со обновеното феминистичко движење во почетокот на седумдесетите се започна со повторно славење на денот на жената. Во 1978 овој ден официјално беше признат од Обединетите Нации.

Пример на светското движење за правото на глас на жените

Во почетокот на овој век жените од различни делови на светот започнаа со борбата за своите

права, најчесто барајќи го правото на глас. Жените во Нов Зеланд се првите кои се здобија со право на глас. Во Филипините Концепцион Феликс и Пура Вилануева Калав го предводеа движењето, додека во Шри Ланка кампањата за добивање на правото на глас ја предводеше Агнес де Силва. Сите овие кампањи и движења беа можност да се чуе потребата и барањето на жените за правото на глас.

Во Австралија, белите жени од Јужна Австралија го добија правото на глас во 1908. По 1908 со правото на глас се здобија сите бели жени во Австралија. Австралиската женска политичка асоцијација беше формирана во 1909 година со цел да ги едуцира жените за начинот на гласање и за борбата за еднакви плати, еднакви права во бракот, меѓународното движење за здобивање со право на глас и мировни активности. Абориџините (жени и мажи) во Австралија го немаа правото на глас се до 1967. Абоџиринките го користеа џилими (камп за вдовиците, жените кои ги напуштиле своите сопрузи и самохрани мајки) како места каде ја покажуваа својата солидарност и слобода, која беше табу за мажите.

Во Јапонија, Кишида Тошико го водеше движењето за правата на жените и правото на глас кон крајот на деветнаесетиот век. Сеитоша феминистичка група го издаваше списанието од 1911 до 1916 кое обработуваше теми како што се погледи на бракот, животот на жената, како и повикување на борба за здобивање на правото на глас. Во 1920 Ичикава Фусае го организираше

движењето за здобивање на право на глас.

Ова движење за здобивање на правото на глас започна во средината на 19тиот век. Барањата на жените беа: добивање на право на глас и заложување за подобро образование. Сепак тоа наиде на голем отпор од машката популација која тврдеше дека жените се помалу интелегентни, а повеќе емотивни што ги спречува во донесувањето на важни одлуки. Жените кои го започнаа движењето за здобивањето на правото на глас веруваа дека истото ќе го добијат по мирен и легален начин затоа пишуваа писма до Парламентот, организираа потпишување петиции, но ништо не се случи, никој не ги примети.

Во 1903 Емелина Панкхурст и нејзините керки Кристабел и Силвија одлучија дека за каузата потребно е да се покрене публицитет. Жените беа охрабрувани да го кршат законот, наскоро весниците беа полни со шокантни приказни за новиот стил на жените кои го бараа правото на глас.

Што правеа тие?

Маршираа по улиците, пишуваа графити по ѕидовите “ГЛАС ЗА ЖЕНИТЕ”, ги кршеа прозорците на продавниците, правеа живи барикади пред Парламентот и пред Владата. Нивната борба беше исклучително храбра, затоа што додека ја искажуваа својата борба за правото на глас, налутена толпа од оние кои не ја подржуваше идејата фрлаше по нив домати,

јајца и брашно. Многу жени во тие борби се најдоа во затворите.

Најшокантната случка се случи во јуни 1913 година на денот кога се

изведуваше дербито во трка со коњи. Емили Давидсон истрча пред коњот на кралот со што почина, сакајќи да го сврти вниманието на прашањето. Тоа беше првата жртва платена со живот за здобивање на правото на глас.

Постепено, јавното мнение го менуваше својот став. Многу членови од Парламентите беа за да им се даде право на глас на жените, но сеуште ништо не се случуваше. Во првата светска војна, жените преземаа голем дел од работата што мажите ја врше пред војната и многу успешно ја завршуваа. Така постепено ја зацврстуваа својата положба и со време го добија правото на глас. Оваа е случај со жените во Велика Британија, но борбата за правото на глас во другите земји многу наликуваше на овој случај. Големата упорност на оние кои се бореа и ги губеа своите животи за оваа кауза резултираше со промени во полза на жената и демократијата.

По 1880 романите кои ја обработуваа феминистичка тематика своите теми на обработка ги поместија од случувањата во домот, на случувања во политичкиот живот кој се почесто станува сфера на интерес. Во 1880те и 1890те писателките одиграа голема улога во формирање и популаризирање на феминистичките идеи. Романите напишани од 1840 до 1880 се фокусираа на семејниот реализам, додека феминистичката литература беше за протестот кон тоа. Авторките како Сара Гранд го виде суфжетското движење и настаните кој се случувале во општеството како основа за наоѓање на подобра стратегија отколку саможртвувањето. Писателките застапнички на суфжетското движење поседуваа чувство за сестринство и идеализам.

Предизвикот на демократизацијата на процесот на одлучувањето

Демократијата во основа има препознатливи начела како што се повеќепартискиот систем и избори на кои се искажува на вољата на граѓаните (гласачите). Но демократизацијата во суштина е нешто повеќе. Станува збор на претставувањето на сите сегменти во државата. Оттука се поставува прашањето дали моменталната застапеност на жената во одлучувачките и законодавните структури може да биде рефлексивна на претставувањето.

Барајќи ја суштината се среќаваме со тоа дека од формален аспект никој не

ги спречува жените да дојдат до раководните места. Според позитивната легислатива во Република Македонија, жените и мажите се еднакви, а според декларираната воља на државата, неоспорна е потребата од еднако присуство на жената во јавниот живот. Заради ова кога ќе се потегне прашањето на рамноправноста на половите, како одговор се добива дека на жената и се отворени сите врати и никој не ја спречува во остварувањето на нејзината рамноправност.

Не е тешко да се идентификуваат препреките кои ја разобличуваат декларативноста и добрата воља од една страна и бројките и реалноста од друга страна.

Во моментот во Република

Македонија учеството на жените во Собранието е 18,3%. Тоа не е резултат на случајност. Тоа е резултат на упорна борба и залагање на жените на Република Македонија, заедничка работа на невладините организации, политичките партии, медиумите. Индивидуалките...

Со бројните кампањи и поттикнување на јавноста да гласа за жените и за политиката на женски начин го зголемивме овој број кој во 1990 година на првите парламентарни и избори изнесуваше 5 жени од вкупно 120 пратеници (4,2%); во 1994 овој број беше 4 избрани жени (3,3%) во 1998 година 9 жени беа избрани (7,5%).

Законот за кандидирање кој беше изгласан пред парламентарните избори 2002 законски обезбедува 30 процентно задолжително учество на

жените на кандидатските листи. Застапувањето, лобирањето и работата на терен на жените во Република Македонија овозможува да се изгласа законот и да се зголеми бројот на жените во законодавното тело – Собранието на Република Македонија.

КАКО ДА ГО ЗГОЛЕМИМЕ ПРИСУСТВОТО НА ЖЕНИТЕ ВО ПОЛИТИКАТА И ВО ОДЛУЧУВАЧКИТЕ СТРУКТУРИ?

Беспредметно е да се поставува оваа тема за зголемување на бројот на жените во политиката и во одлучувачките структури без да се образложи причината.

Една од одамна изговорените мисли “Кампањите за женските прашања, обично се кампањи насочени кон правните и социјалните несоодветности кои се резултат на преголемата доминација на мажите во одлучувачките структури”, во потполност го оправдува повторното свртување кон оваа тема, потребата да се говори, изучува, работи и менува актуелната состојба.

Само мал број во светот се приближиле до бројот кој обезбедува рамноправно учество на жените во политиката и преставува вистинска заложба кон демократските процеси.

Во Република Македонија во моментот присуството на жените во Собранието на Република Македонија е 18,3%.

Фактори кои влијаат за неприсуството на жените во политиката и одлучувачките

структури.

Во барањето на одговорите на прашањата, дојдовме до следните резултати кои се испоставуваат како основни пречки и проблеми за малубројното учество на жените во политиката и одлучувачките структури, а тоа се:

- Социо-културните фактори;
- Третирањето на жените во политичките партии;
- Изборните модели;
- Медиумите

Социо- културни фактори

Длабоко всадените и општо прифатените норми за поделбата на одговорностите на жените и мажите во целокупното живеење. Уште од раните години на девојчињата и момчињата се всадуваат одредени улоги кои тие би требало да ги имаат. Жената речиси секогаш се идентификува со домот и семејството, а мажот со управувањето и раководењето. Вака изградените стереотипи и недостатокот на жени во политиката со кои би се идентификувале жените обично ги обесхрабрува во желбата на рушење на истите и се така во маѓичен круг. Грешката на мажот е грешка направена од одредена личност која се повикува со име и презиме, додека грешката на една жена се идентификува како грешка на сите жени. Средината како поблиската така и подалечната за жена која се кандидира многу често го упатува прашањето од типот “Што и треба политика, како да нема семејство за кое треба да се грижи ?” Додека скоро

никогаш не му се поставува истото прашање на маж кандидат, како тој да нема семејство за кое треба да се грижи. Трагиката е во тоа што ова прашање не се поставува само од мажите.

Економската состојба исто така има влијание врз учеството на политиката, во една тешка економска состојба кога се воведуваат мерки на штедење се во домот се штеди освен женската сила и време. Но и општо гледано жените ионака помалку заработуваат (според статистичките податоци од оние кои заработуваат од 30 000 - 40 000 денари и мал е бројот на жените кои имаат сопствени фирми. Зошто го споменуваме овој факт, изборните кампањи од ден на ден стануваат по скапи и вложувањето на кандидатите во ваквите кампањи станува поголемо, прашање е колку богати жени има во Република Македонија кои можат да си дозволат една ваква инвестиција.

Третирањето на жените во политичките партии

Истражувањата со жените политичарки во Р.Македонија покажува дека сите испитанички забележале дека доколку жена е автор на некој предлог тој поминува на поголема дискусија и повеќе се елаборира од колку да тој предлог биде предложен од маж сопартиец. Сите од нив забележале дека поголема е недовербата кон жените кои би требало да заземат одредена одлучувачка позиција во партијата од една страна додека од друга страна очекувањата се двојно поголеми доколку се работи за жена.

Факт е дека политичките партии партии немаат еднаков критериум доколку се работи за жена и маж кандидат за иста функција, за ова говори следниот пример. Во една од политичките партии во исто време се случило да биде распишан избор на претседател на локален клуб на партијата во две различни места во Р.Македонија. На едното место кандидат за претседател била жена сопственичка на кафеана, таа не избрана на местото претседател со образложение дека нејзината професија би ги одвратила гласачите, додека на другото место бил избран кандидат маж кои истото така е сопственик на кафеана, но во овој случај професијата била адут во изборот од едноставни причини што кафеаната е место каде гласачите се собираат и многу лесно може да се разменуваат идеи и информации. Ова говори за изградените стереотипи и двојниот морал кој егзистира во политичките партии. Политичките партии многу ретко кандидираат жени на своите изборни листи ова е наведено од 55,5 % испитани политичарки од политичките партии во Р.Македонија како основна причина за недостатокот на жени во одлучувачките структури. Причината за некандидирањето на жени во политичките партии (кандидатури за градоначалници – според мнозински систем) најчесто ја коментираат со ставот за кој немаат поткрепа (податоци) дека жените кандидати не се подржувани од гласачите. Нивната основа за тоа е бројот на

жените кои не биле изгласани, а им била дадена шанса воопшто неспречувајќи ги и споредувајќи го процентот на неуспешниот обид на мажите кандидати. Фактот дека жените обично се кандидирани и однапред жртвувани во изборни единици каде партијата има многу мал рејтинг кај гласачите, за да подоцна со нејзиниот неуспех се обесхрабрат и етикетаат останатите жени како губитници и неприфатливи за гласачите.

Во политичките партии во Р.Македонија постепено се вовеле квота во светот позната како афирмативна акција за жените со која би се овозможил пристап на жените во одлучувачките структури, а тоа би иницирало создавање на жени политичарки кои би биле примери со кој жените би се идентификувале и инспирирале за поактивно вклучување во политиката како на пониско така и на повисоко ниво.

Членството и лидерите на политичките партии многу често се повикуваат на демократијата и на демократските принципи при тоа заборавајќи дека за 50% од населението кое го сочинува женската популација е преставено со 18,3% во Парламентот, со овој факт се наметнува прашањето колку се практикува демократијата.

Изборни модели

Стручните лица, експертите и професорите за политика прифаќаат

дека постои силна врска помеѓу изборниот модел и бројот на жените во Парламентот и локалната власт, тие го истакнуваат пропорционалниот систем како многу поволен за жените тоа се заснова на искуствата од земјите кои го применуваат, а воедно и од резултатот на локалните избори во Р.Македонија каде за првпат беше применет овој изборен модел кај нас. Пропорционалниот изборен модел нуди поголема можност за жените за работа на кампањата заеднички со останатите на листата, да се стекнува поголемо искуство во раководење и организирање на кампања и што е најважно поразот не се гледа како личен пораз кој за жените во политиката е клучен за понатамошното ангажирање во политиката.

Улогата на медиумите

Медиумите имаат голема улога во информирањето и на креирањето на ставовите кај граѓаните. Кога зборуваме за учеството на жените во политиката треба да имаме предвид дека медиумите имаат влијание врз креирањето на претставата за жените во политиката и колку ја поттикнуваат јавноста да ги разоткрива и одвојува женските прашања и улогата на жената во политиката при нивното решавања. Се поставува прашањето дали медиумите сериозно и колку го третираат прашањето со учеството на жените во политиката и колку придонесуваат врз одржувањето и

градењето на стереотипите.

1. Жените треба да се организираат во и надвор од политичките партии.

Организираност во интересни групи во рамките на политичките партии како и надвор од нив им дава на жените многу значајно искуство и база на моќ врз која можат да ја надградуваат доколку претендираат за функција. Политички групи и професионални здуженија како на пример жени лекари или жени правници, можат да одиграат важна улога како основа за регрутација на кандидатки. Организираноста исто така ја зголемува видливоста и легитимноста. Во политички партии каде што жените обично вршат значителен дел од основната партиска работа важно е да постои женски одбор кој може да лобира за подобрување на застапеноста на жените.

2. Жените треба да ги поттикнат партите да утврдат јасни правила за избор на кандидати.

Придобивките за жените би биле многу поголеми доколку партите имаат јасни бирократски процедури за избор на кандидати отколку при систем на избор кој се базира на лојалност кон оние на власт. Доколку правилата на игра се јасни жените би можеле да развијат стратегии за подобрување на застапеноста. Кога процесот е доминиран од патрон, правилата можат да бидат нејасни, а одлуките често се донесуваат од страна на ограничен број луѓе меѓу кои скоро сигурно доминираат мажи.

3. За зголемување на застапеноста на жените, системите на пропорционална застапеност се подобри отколку мнозинските системи.

Од водечките 10 земји во однос на застапеноста на жените, сите користат изборен систем на пропорционална застапеност. Мнозинските системи на области со еден член се докажано најлоши за жените.

4. Некои системи на пропорционална застапеност се подобри од други.

Системи кои гарантираат поголеми партиски величини преку комбинација од поголема величина на област и изборен праг се сметаат за супериорни за жените. Ирска на пример која што користи единствен пренослив глас како форма на пропорционална застапеност во мали (3-4) изборни области има пониски степени на застапеност на жени отколку мнозинските системи во земји како што се на пример Канада, Австралија и Обединетото Кралство. Оптимален систем за жените би бил кога целата земја би била една изборна област. Како што претходно истакнавме таков предлог секогаш не би бил најдобра опција, и често постојат силни причини земјата да се подели на географски базирани области. Системи кои што користат два “слоја” на застапеност, комбинираат национални листи со регионални или листи на изборни единици се докажани како најефективни за максимизирање на застапеноста на жените. Шведска,

Данска, Германија и Нов Зеланд се пример на такви системи и се меѓу врвните десет земји во светот кога се работи за степен за застапеност на жените во парламентот.

5. Жените треба да ги имаат на ум сите варијабилности и алтернативи поврзани со дизајнирањето на изборниот систем.

Дури и кога постои широка согласност за систем кој се базира на географски области, обично ќе постојат различни начини на имплементација на таков предлог. Оние кои што се заинтересирани за зголемување на застапеноста на жените би требало да се заинтересираат за овие алтернативи. Постоечките истражувања покажуваат дека повеќе места во парламентот доведуваат до подобра ситуација за жените бидејќи тоа ја зголемува величината на партијата. При одлучувањето за бројот на географски области кои треба да се формираат, помал број на области е подобро за жените повторно поради зголемување на величината на партијата. Жените треба да внимаваат кога се одлучува за бројот на места во секоја област. Овој процес често резултира со презастапеност на руралните области и недоволна застапеност на урбаните области. А токму во урбаните области каде што се почести не традиционални улоги на жените и каде што постојат повеќе извори кои жените заинтересирани за учество во политиката можат да ги користат,

жените постигнуваат подобри резултати. Работата во повеќе земји покажува дека жените добиваат повеќе места во урбаните отколку во руралните области. При утврдување на бројот на места по област, женските групи треба да внимаваат распределбата на места да е колку што е можно поблиску до “еден човек/еден глас”.

6. Иако системите на пропорционална застапеност се подобри долгорочно, инстант резултати не се загарантирани.

Иако измените на изборниот систем ги зголемуваат шансите за застапеност и долгорочно гледано несомнено ќе им помогнат на жените да ја подобрат својата застапеност, инстант ефект не е загарантиран. Иако во основа системите на пропорционална застапеност имаат поголем дел на жени отколку мнозинските системи, ова нема да биде точно за секоја земја. Понатаму, истражувачите тврдат дека во просек системите на пропорционална застапеност не им помагаат на жените во земјите во развој. Безефектноста на варијабилата на изборните системи во земјите во развој е значаен пример на еден поширок факт. Иако одредени институции или правила и одат во прилог на една или друга група, вистински ефект ќе постои само доколку групата е доволно добро организирана да ја искористи ситуацијата. Доколку не постои добра организација институционалната уреденост ќе нема никаков ефект на резултатот. Неуспехот на системот на пропорционална застапеност да им

помогне на помалку развиените земји е пример за тоа. Ова е исто така согледано и во релативно малата разлика помеѓу пропорционалните и мнозинските системи во периодот помеѓу 1945-1970. Доколку силите

заинтерсирани за зголемување на застапеноста на жените не се добро организирани тогаш изборниот систем ќе има само ограничен ефект.

7. Измените на изборниот систем се само дел од една посеопфатна стратегија за зголемување на застапеноста на жените.

Жените треба да станат активни и ефикасни гласоговорници во нивните партии и во општеството како целина со цел да ги искористат институционалните предности кои одредени изборни структури им ги нудат.

Вмрежување

Свесна сум, исто како и моите сонародници, да битките создаваат чудни партнерства. Кога доаѓа до несогласувања се обидуваме да ги решиме-или се разделуваме или ги менуваме стратегиите. Но јас не се сомневам во своите способности на лидерка, ниту во способностите на другите жени.

Хаунани-Каи Траск

Креирањето на простор за јавно изнесување на ставовите за да можеме да оствариме видливи

резултати во било која област
потребни ни се одредени вештини.

Вмрежувањето е една од тие.
Вмрежувањето овозможува да се
развије мрежа на контакти и
сојузници/чки кои можат да помогнат
во работата на заедничката цел.
Добрите контакти можат да го
поткренат кредибилитетот на идеите
за кои се залагаме.

Мрежата ја сочинуваат поединки/ци
или групи поврзани во слабо
структурирана група. Мрежата на
контакти треба да обезбеди постојан
проток на информации (што може да
заштеди драгоцено време и средства
во фазата на истражување). Контактите
за време на работата се остваруваат
спонтано, но добро е да се направи
стратегија и да се креираат контакти и
односи со групите/поединките за кои
цениме дека се важни за целта која ја
застапуваме.

За да би заживеала мрежата, потребно
е причината за постоењето на мрежата
да им биде јасна на сите. Исто така,
размената на информации мора да
биде обострана (не можеме да
очекуваме само да ги добиваме).
Вмрежувањето се планира за првата
фаза во креирањето на стратегијата на
јавно застапување. Подразбира
идентификување на сите лица во
Заедницата кои гледаат слично на
одредени проблеми и сакаат да
делуваат во ист правец.

Со вмрежувањето се постигнува
самодоверба; ни ја буди свеста за
заедништво во кое се уважуваат

различностите, а одговорноста се
распоредуваат; не учи на користење на
модерни техники на комуникација и
размена на информации; го потврдува
поединецот како дел од целината.
Поврзани на повеќе начини и нивоа
создаваме моќ и сила на влијание.

Различни облици на заедничко делување

Во зависност од односите и врските
помеѓу соработниците кои се
здружени за постигнување на целта,
можат да се разликуваат:

-кооперација-врски со послаб
интензитет

Во кооперацијата постојат неформални
односи на соработка договорени за
пократок рок, се разменуваат
информации само за моменталната
активност (проект) и во ваквата
соработка не постои поделба на
овластувања.

- координација- врски со среден
интензитет;

Координацијата подразбира
поформален однос, план и поделба на
улогите. Координацијата отвора
можност за комуникација, но секој си
ги задржува своите овластувања.
Прашањето на моќта може да биде
спорно, но средствата и заслугите се
споделуваат.

-колаборација-врски со јак интензитет
Колаборацијата има потраен однос, за
неа потребна е нова структура,
заедничка мисија и потполно
вклучување. Се карактеризира со
долгорочно планирање и потполна

комуникација на сите нивоа.

Коалиција

Коалицијата е сојуз на повеќе организации, поединци или други форми на здружување кои се заложуваат за разрешување на одреден проблем на идентичен начин. Во коалицијата секоја организација, група, поединец ја задржува автономноста на дејствувањето.

Што е тоа што коалицијата ја прави елоквентна?

1. Бројноста

Бројноста е многу битна во коалицирањето, колку е поголем бројот на граѓани вклучени во лобирањето толку тоа укажува на битноста во разрешувањето на проблемот.

2. Разнообразноста на учесниците во лобирањето

3. Размена на знаења и вештини

Разнообразноста на учесниците во лобирањето донесува и разнообразни таленти, знаења и вештини кои се добредојдени во активностите.

Лобирање и застапување

Што подразбираме под поимот лобирање?

Лобирањето е сплет на планирани акции кои влијаат на одлуките и на оние кои ги донесуваат одлуките. Лобирачите (организации, коалиции, поединци) влијаат на одлуките, на

политичарите, на медиумите... во исто време постојано градејќи релации за постигнување на социјална, јавна и политичка цел.

- Лобирањето е процес на дејствување кој ги користи инструментите на демократијата за отворање нови простори, нова политика и закони.

- Мисијата на лобирањето е создавање на поправедно и почесно опшество. Општеството ќе биде поправедно кога ќе се застапуваат и интересите на маргинализираните групи, граѓаните со слаба економска моќ и мало политичко влијание.

- Лобирање е застапување, апелирање или одбрана на одредена идеја пред другите.

- Лобирањето вклучува и специфични краткорочни активности на патот кон постигнување на долгорочно зацртана цел.

- Лобирањето е иновација и желба за експеримент и никогаш ништо не е сигурно и извесно.

- Лобирањето бара потполно посветување со сето свое битие и животното искуство.

- Лобирањето бара од секој кој го работи да ја прифати главната улога, да не прифати улога на статист во збиднувањата.

Основи на стратегијата на лобирањето

За секој сегмент на одлучувањето постои стратегија со која може да се надмине пасивниот однос на одлучувачите. За да може да се оствари успешно лобирање се започнува од стратегијата. Стратегијата е поширок поим кој подразбира план (основа), вештини и тактики. Планот во

голема мерка го одредуваат целите, луѓето кои го подржуваат, луѓето кои треба да бидат лобирани, вештините и тактиките. Стратегијата би требало да даде одговори на следните прашања. Каква е моменталната состојба?

Што сакаме да постигнеме?

Како ќе го постигнеме?

Со кого?

Во секоја стратегија се употребува *тактика*. Тактиката е начин, постапка односно средство за постигнување на одредена цел. Постојат најразлични тактики и списокот сеуште е отворен за нивно дополнување. На пример, одредена специфична акција, организирање и потпишување петиции, одржување на протесни собири, организирање на дискусии, трибини и сл.

Јавно застапување

Јавното застапување е процес на дејствување кој ги користи инструментите на демократијата за отворање нови општествени простори, нова политика и нови закони.

Инструменти на демократијата се: изборите, граѓанските иницијативи и акции, граѓанската непослушност, преговорите, влијанијата, судските процеси...

Елементи

Јавното застапување:

- Бара – акција од поединци, групи, институции;
- Прашува – поставува суштински и системски прашања;
- Отвара – теми со кои никој не се занимава;
- Создава – нови политички

влијанија;

- Ангажира – луѓе кои ги интересираат промените на одредена политика;
- Иницира – акции, промени, дискусии

Предуслови

Јавното застапување ќе биде успешно единствено ако неговите креатори и спроведувачи одлично го познаваат општеството и системот. На тој начин се зголемуваат шансите за добри резултати, а се намалува ризикот од неуспех и разочарување.

Оттаму, пред да започне јавното застапување, неговите иницијатори мора да бидат запознаени со:

1. Структурата и процедурите на институциите на системот;
2. Надлежностите и одговорностите што ги имаат институциите
3. Врските што не се формално зацртани помеѓу институциите;
4. Моќта на институциите, нивните претставници, раководителите и слично;
5. Ограничувањата што постојат, и кои мора да се почитуваат и знаат и
6. Влијанието што може да се изврши врз одредени лица или пак врз јавноста воопшто

Темели за квалитетна акција

Употребата на соодветни стратегии и техники е основен предуслов за успешно изведено јавно застапување. Постојат голем број стратегии и техники, кои треба да се користат селективно и во согласност со целите на јавното застапување.

Жените во политиката во меѓународните документи

Жените во политиката се за прв пат споменати во конвенцијата за политичките права на жените од 1954

За да во Конвенцијата за елиминација на сите форми на дискриминација на жените на Обединетите Нации која е на сила од 3 септември 1981 год.

Член 7 гласи:

Земјите членки ќе ги превземат сите соодветни средства за елиминација на дискриминацијата на жените во политичкиот и јавниот живот на земјата и, особено, ќе ги гарантираат правата кои се однесуваат на жените, под поденакви услови со мажите:

(а) да гласаат на сите избори и јавни референдуми и да можат да бидат предложени за избори во сите тела кои се избираат јавно;

(б) да учествуваат во формулацијата на владината политика и спроведувањето на истата, да имаат јавна канцеларија и да ги вршат јавните функции на сите нивоа на владата;

(в) да учествуваат во невладините организации и асоцијации кои се вклучени во јавниот и политичкиот живот на земјата.

Во Пекиншката платформа за Акција од четвртата Конференција на Жените има посебно поглавје кое ја обработува темата за учеството на жената во процесот на одлучувањето и

политиката, при тоа давајќи насоки за работа на владите, политичките партии, невладините организации, медиумите по однос на прашањето.

Република Македонија е потписник на овие конвенции и декларации.

Владата на Република Македонија го одобри националниот план за акција во кој исто така една од точките е жените во политиката.

Вклучување на родовите односи во главните текови на општеството (гендер меинстриминг)

Вклучувањето на родовите односи во главните текови значи интегрирање на перспективата за родова еднаквост во сите главни (а со тоа и вообичаени, секојдневни) активности на власта на стратешко, програмско и проектно ниво. Тоа значи:

§ Создавање и јакнење на политичката волја за достигнување на родова еднаквост и праведност на локално, национално, регионално и глобално ниво;

§ Инкорпорирање на родовата перспектива во процесот на сите министерства и агенции на владата, особено оние кои се занимаваат со микроекономско и развојно планирање, управување и законодавство;

§ Интегрирање на родовата перспектива во секторските циклуси на планирање, вклучувајќи Анализи, развој проценки, имплементација, мониторинг и евалуација на стратегиите, програмите и проектите;

- § Употреба на родово разделени податоци во статистичките анализи со цел да се процени како стратегиите различно влијаат врз жените или мажите;
- § Зголемување на бројот на жените во одлучувачките структури во власта, јавниот живот и приватниот сектор;
- § Обезбедување вештини и обуки за родови анализи за оние кои се вклучени во процесот на одлучување, раководителите и другиот клучен персонал со цел тие да знаат како да ја инкорпорираат родовата перспектива во нивната работа и
- § Создавање врски меѓу властите, приватниот сектор, граѓанското општество и останатите учесници со цел обезбедување координација на работењето и расположивите ресурси.

Развивање на родовата машинерија

Развојот и формирањето како и функционирањето на родовата машинерија во голема мерка зависи од формирањето или пак унапредувањето на одредени форми и закони.

Формирањето на Женско Парламентарно Лоби е од исклучителна важност за покренување на машинеријата. Со добиениот број на жени во парламентот може да се смета на критична маса која може да иницира предлози и расправи по одредени прашања како и формирање на Комисија за меѓуродова рамноправност, како и учество на

жени во останатите комисији.

Да се подигне одделението на повисоко ниво како и кадровски да се доекипира и зајакне.

Да се обнови работата на Националниот комитет при одделението.

Да се внимава на поставувањето на жени на политички функции и да се следи и реагира доколку не се следи зацртаната квота, како и да се подготвуваат жени кои би можеле да бидат евентуални кандидати.

За да се развие машинеријата потребно е да се следи и да се операционализира акциониот план кој беше донесен од Владата на Р.М.

Да се заземе посебна позиција на интерес и активности во економско социјалната политика за жените низ органите на одлучување и спроведување.

Да се иницираат и спроведат активности за поуспешно спроведување на министерската конференција за Родова еднаквост.

Да се иницираат и организираат регионални кроссекторски конференции и работилници за размена на искуства како и за учество на заеднички проекти.

*Резултати од работилницата за стратешко делување на жените од Република Македонија од МЖЛ

